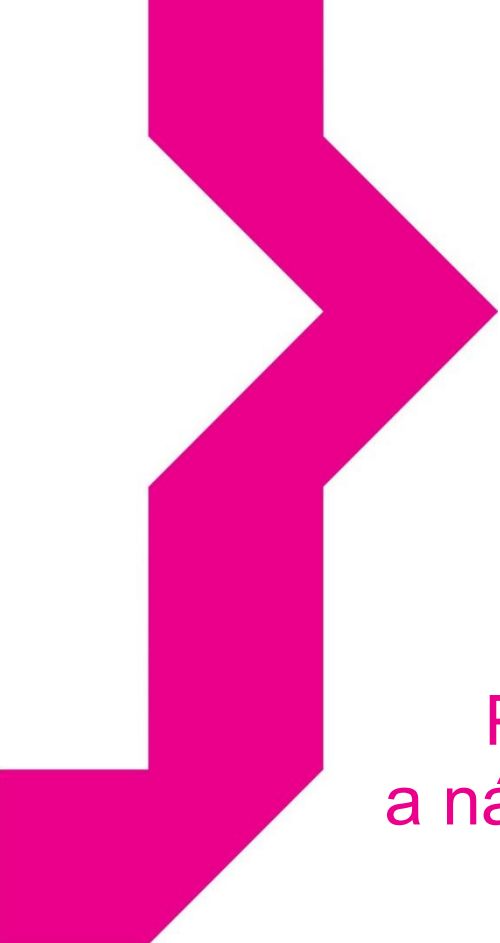

Problematika etnických a národnostních menšin v ČR a v EU

Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

Tato e-kniha vznikla v rámci realizace projektu
Strategický rozvoj Univerzity Hradec Králové,
reg. č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002427.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Recenzenti: doc. PhDr. Marek Jakoubek, Ph.D.
Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Do elektronické podoby převedeno v roce 2021.
ISBN 978-80-7435-838-8 (online; pdf)

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0
CC-BY-SA 4.0 – Uveďte původ – Zachovejte licenci
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Základní informace o předmětu

Vyučující: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

Kontakt: ludek.jirka@uhk.cz

Hodinová dotace přímé výuky: 26 hodin

Hodinová dotace e-learningu: 26 hodin

Pravidla komunikace s vyučujícím: prostřednictvím e-mailové korespondence a korespondence v Moodle.

Osnova předmětu

- 1(-2). Vymezení základních pojmů, etnické znaky a vědomí
3. Obecné zdroje identity etnických menšin
4. Konstituování etnických menšin v Evropě
5. Historie národnostních menšin v českých zemích 1918-1938
6. Historie národnostních menšin v českých zemích 1938-1989
7. Jednotlivé etnické menšiny v ČR
8. Legislativní postavení etnických menšin v ČR a EU
9. Diskriminace, antidiskriminace, integrace a další aktuální otázky
10. Organizace pracující s etnickými menšinami v rámci ČR i na nadnárodní úrovni
11. Teoretické přístupy ke studiu etnicity
12. Globalizace, etnicita, tribalizace

Literatura

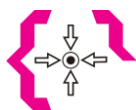
- BANKS, M. *Ethnicity: Anthropological Constructions*. New York: Routledge, 1996.
- BARTH, F. (ed.). *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown and Company, 1969.
- BARŠA, P. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo, 2011.
- BITTNEROVÁ, D.; MORAVCOVÁ, M. a kol. *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha, Sofis, 2005.
- BRUBAKER, R. *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.
- BUDIL, Ivo T.; BLAŽEK, V.; SLÁDEK, V. (eds.). *Dějiny, rasa a kultura*. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové, 2005.
- COHEN, A. *Custom and Politics in Urban Africa: A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns*. Berkeley: University of California, 1969.
- COMAROFF, J. L.; COMAROFF, J. *Ethnicity Inc.* Chicago: University of Chicago Press, 2009.
- CUNNINGHAM, L. S.; REICH, J. J.; FICHNER-RATHUS, L. *Culture and Values. A Survey of the Humanities*. Wadsworth: Cengage Learning, 2005.
- DUBOVICKÝ, I. *Etnicita a chicagská sociologická škola*. In *Český lid* 83 (1): 53-73, 1996.
- ERIKSEN, T., H. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Překlad: Marek Jakoubek, Tereza Kuldová. Praha: Triton, 2007.
- ERIKSEN, T., H. *Sociální a kulturní antropologie*. Překlad: Hana Loupová. Praha: Portál, 2008.
- ERIKSEN, T., H. *Etnicita a nacionalismus*. Překlad: Marek Jakoubek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012.
- FANON, F. *Černá kůže, bílé masky*. Praha: Tranzit.cz, 2011.
- FENTON, S. *Ethnicity: Racism, Class, Culture*. Boston: Rowman & Littlefield Publishing, Inc., 1999.
- FRIŠTENSKÁ, H.; SULITKA, A. *Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v České republice*. Praha, DAS ČR, 1995.
- FURET, F. (ed) *Člověk romantismu a jeho svět*. Překlad: Lada Bosáková et al. Praha: Vyšehrad 2010.
- GABAL, I. (ed.). *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999.
- GUIBERNAU, M.; REX, J. (ed.). *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge: Polity Press, 1997.
- HIRT, T. *Přehled nejasností spojených s konceptem etnicity v perspektivě postbarthovských přístupů*. <http://www.antropologie.org/cs/publikace/prehledove-studie/144-pehled-nejasnosti-spjaty-ch-s-koncep-tem-etnicity-v-perspektiv-post-barthovskych-pistup>.
- HIRT, T.; JAKOUBEK, M. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: Antropologické perspektivy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005.
- HUBINGER, V. *Etnos a etnikum*. In *Český lid* 75 (3): 43-50, 1988.
- JAKOUBEK, M. (ed.). *Teorie etnicity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016.
- JAKOUBEK, M. *Studium etnicity v České republice v kontextu obecné antropologie*. In *Acta Fakulty Filozofické Západočeské univerzity* 7 (1): 51-69, 2015.
- JENKINS, R. *Rethinking Ethnicity*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage Publication Ltd., 1997.

- LAL, B. B. *Perspectives on Ethnicity: Old Wine in New Bottles*. In *Ethnic and Racial Studies* 6 (2): 154-173, 1983.
- MAREŠ, M.; KOPEČEK, L.; PEČÍNKA, P.; STÝSKALÍKOVÁ, V. *Etnické menšiny a česká politika. Analýza stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989*. Brno: CDK, 2004.
- Národnostní menšinová politika České republiky. Základní dokumenty*. Praha: Úřad vlády ČR, Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny, 2003.
- NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti. Jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, 2003.
- Národnostní struktura obyvatelstva <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4114-03>, <http://www.icm.cz/mensiny-jednotlive-etnicke-a-narodnostni-mensiny-v-cr>.
- PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha, Portál, 2004.
- SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Překlad: Karolína Křížová. Praha: Dokořán, 2005.
- SIROVÁTKA, T. (ed.): *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: MU FSS / Nakladatelství Georgetown, 2002.
- SUTOR, B.: *Politická etika*. Překlad: Zdeněk Bígl, Zdeněk Drápala. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: SLON, 2009.
- ŠÍŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál, 2001.

Požadavky na ukončení předmětu

- 1) Aktivní účast na seminářích - maximálně 3 absence.
- 2) Vypracování a přednesení referátu na zadané téma.
- 3) Seminární práce v rozsahu 5 - 8 normostran. Téma dle vlastního výběru musí být odsouhlaseno vyučujícím.
- 4) Ústní zkouška bude postavena na předem připravených okruzích, s nimiž budou studenti seznámeni na začátku semestru.
- 5) Četba zadané literatury. Studenti budou pracovat s literaturou psanou v českém i v anglickém jazyce.

1 Vymezení základních pojmů, etnické znaky a vědomí

Cíle

Po prostudování této kapitoly budou studenti znát základní pojmy, bez kterých se neobejdou v dalších přednáškových cyklech. Zvláštní důraz je kladen jak na vymezení pojmu etnicity jako kategorie, tak na základní definiční znaky etnicity. Vymezení se týká také pojmů etnická a národnostní menšina.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Socializace
- Enkulturation
- Akulturation
- Rasa
- Národnostní menšina
- Etnická menšina
- Diskriminace
- Asimilace
- Identita
- Identifikace
- Etnikum
- Etnická revitalizace
- Etnicizace
- Národ
- Národnost
- Etnocentrismus
- Integrace

1.1 Enkulturation, socializace a etnicita

Na úplný začátek je dobré zmínit, že etnicita není pro nás neznámým pojmem, protože s určitými složkami etnicity „pracujeme“ již od mládí. Jednou z těchto složek je např. kultura. Již od raného dětství se totiž začleňujeme do specifických kulturních hodnot dané společnosti a tomuto procesu se říká *enkulturation*. Během dospívání také procházíme procesem *socializace*, kdy se začleňujeme do sociální struktury dané společnosti a získáváme tím sociální roli i status. Dalším pojmem – fungujícím již nezávisle na našem životním stadiu – je *akulturation*. Tento proces znamená přijetí kulturních hodnot jiné společnosti po dlouhodobém pobytu v jejím prostředí.

Socializace

Učení se role ve společnosti.

Enkulturation

Přijetí kulturních dispozic společností (enkulturation je součástí socializačního procesu).

Mezi další pojmy lze uvést *identitu* a *identifikaci*. První uvedený termín je spojen s připsanou charakteristikou, která však nemusí být pouze individuální, ale může být i skupinová (kolektivní), zatímco druhý termín označuje momentální ztotožnění se s určitou identitou. Jedná se o navzájem související termíny, ovšem *identita je vnímána jako stabilní a identifikace je moment ztotožnění*. Identita tak může být náboženská (např. co je protestantská identita), ale právě také etnická (např. kdo jsou Češi) a etnická identifikace tak může být momentem, kdy si uvědomujeme příslušnost k české etnici (např. během dovolené v Chorvatsku se setkáme např. s turistou z Francie a uvědomujeme si naši jinakost).

Identita vs. identifikace

Nejedná se pouze o slovíčkaření. Pokud nakupujeme jídlo v supermarketu a prodavačka po nás žádá hotovost, tak si jen stěží budeme uvědomovat náboženskou identitu. Naopak v kostele si spíše budeme uvědomovat naše momentální náboženské rozpoložení (identifikace). S etnicitou je to podobné.

1.2 Etnicita

Slovo etnicita pochází z řeckého slova „*ethnos*“, což v překladu znamená „divoši“ nebo „barbaři.“ Termín prošel značným historickým vývojem, a tak se od původních „divochů“ odklonil význam na „pohany“ (v době christianizace Evropy) a dnes se termín „etnický“ používá ve vztahu k etnickým/národnostním menšinám. Zvýšený zájem o etnicitu se v sociálních vědách projevil v 60. letech 20. století, kdy se badatelé začali více zajímat o etnické vztahy. Od 60. let 20. století hovoříme také o tzv. transakcionalismu, kdy je etnicita více studována z pozice sociální interakce.

Obecně termínem *etnikum* nebo *etnická menšina* označujeme skupinu osob se specifickými normami, hodnotami, přesvědčeními, praktikami, kulturou, původem, historií, jazykem nebo i pojmenováním (viz níže). Etnicita má v každém případě skupinový charakter – má tendenci shlukovat jedince dohromady a základním předpokladem jsou kritéria společná určitému počtu osob (a tato kritéria musí být jimi samými považována za důležitá). Etnicita má také tendenci „vznikat, růst a zanikat“ a je tak dynamická a situační. Můžeme si zde uvést příklad – Albánci a Srbové žili dříve v jednotném státu (Jugoslávie) a mezi oběma národy neexistoval až do roku 1991 výrazný rozkol. V Jugoslávii totiž vládl Josip Broz Tito (1892-1980), jehož režim odmítal rozdělování obyvatel na etnickém základě. Jakmile však zemřel a přestaly fungovat zavedené institucionální a vládní mechanismy zaručující stabilitu a klid, došlo k válce, která měla za důsledek razantní etnickou distinkci mj. mezi Srby a Albánci. Jedná se tedy o důsledek dané situace a o doklad o dynamičnosti etnických vztahů.

1.3 Etnicita a rasa

Rasovost a etnicitu nemůžeme libovolně spojovat. Rasovost je založená na percepci vnějších (fenotypových) znaků (např. barva kůže) a nemůžeme tvrdit, že jedinec „vypadající“ jako Číňan je nositelem čínské etnicity. Naopak, jedinec fenotypově vnímaný jako Číňan, může být nositelem americké etnické identity (nyní ponechám stranou, že Spojené státy americké jsou mixem různých etnik a ras). Jedná se o to, že například vyrostl ve Spojených státech amerických, má americké přátele, chodí do evangelického kostela a je tak nositelem anglosaské tradice, ale přesto může být *pro nás* fenotypově odlišný kvůli původu svých rodičů. Nejedná se však pouze o situace ve

Spojených státech amerických, také u nás bychom našli podobné příklady – např. vietnamské „banánové“ děti, které mohou být představiteli české etnicity.

Zcela úmyslně je v předcházejícím odstavci použito sousloví „pro nás“, protože i vnímání rasovosti je kulturně a etnický podmíněné. Pokud se nám zdá, že je někdo fenotypově odlišný a má tedy být Číňanem, pak druhým dechem musíme dodat, že existují fyziologické rozdíly mezi Číňany ze severu a z jihu Číny, které nejsme schopni rozeznat, ale které mohou třeba Japonci vnímat jako zjevné. Kulturní a etnická podmíněnost rasovosti znamená, že její vnímání a hodnocení je dáno naší enkulturací a že existuje kulturně odlišné chápání rasových rozdílů. Japonci tak zřejmě rozlišují rasové znaky mezi Korejci a Číňany, ale k těmto rozdílům nejsou Češi často obezřetní, protože je mohou generalizovat do jedné skupiny – do skupiny Číňanů.

1.4 Etnicita a kultura

Situace však může být ještě komplikovanější, protože nemůžeme tvrdit, že je rasa spojitelná s kulturou. Kulturní hranice mezi jednotlivými etnickými skupinami jsou totiž důležité pouze v takovém případě, pokud jsou konkrétní kulturní prvky vnímány jako relevantní. Ale co to vlastně znamená? Představme si například takzvané dřeváky. Jedná se o specifické boty, které může leckdo spojovat s Holandskem, ale pro etnické vztahy jsou důležité jen v tom případě, pokud jsou vnímány jako „typicky holandské.“ Jiná etnická skupina však nemusí dřevákům přisuzovat holandský „původ“, a tak boty postrádají důležitou roli pro etnické vztahy. Kulturní prvky tak nemusí vždy plnit diferencující funkci v etnických vztazích a to i navzdory tomu, že se může jednat o vysoce kulturní symboliku. Můžeme si uvést jiný příklad. V roce 2014 vypukla na východní Ukrajině válka mezi Ukrajinou a separatisty podporovanými Ruskem. Ukrajinci i Rusové mají velice podobné kulturní dispozice (což je dáno historickým vývojem), oba národy jsou pravoslavné, slaví identické svátky, mají velice podobnou řeč, a přesto se během války silně etnický vymezili. Obecně nás ukrajinsko-ruský případ, ale i další podobné případy vedou k závěru, že dvě etnické skupiny s podobnými kulturami mohou mít velice problematické etnické vztahy a v takovém případě můžeme hovořit o silné *etnické hranici*, ovšem na druhé straně mohou koexistovat dvě etnické skupiny s velice odlišnými kulturami a s poklidnými etnickými vztahy, přičemž v takovém případě můžeme hovořit o slabé etnické hranici. Kulturní dispozice tak nemusí to být vůbec relevantní díky nízké etnické hranici a to je i případ Maďarů a Rakušanů.

1.5 Etnicizace

Pod termínem etnicizace se chápá mocenské (politické) zneužívání etnicity nebo vyžívání mocenských nástrojů k utváření etnických vztahů. Jedná se tak o manipulaci zvenčí, která nemusí být přirozená konkrétním členům etnické skupiny. Pojem etnicizace má i druhý význam, který vyjadřuje proces ztotožnění se s etnicitou (viz identifikace).

V souvislosti s etnicizací lze uvést, že všechny sociální procesy nemohou být vysvětlitelné skrze etnické procesy, protože někdy má např. konflikt náboženský charakter a někdy zase „třídní“ charakter. Politika však má veliký podíl na rozdělování obyvatel na etnickém základu. Například konflikt v Severním Irsku má tak původně náboženský charakter, ale některými politiky (ale také medializací) je vysvětlován jako konflikt etnicko-nacionalistický.

1.6 Etnická revitalizace

Termín etnická revitalizace znamená doslova „*znovuobnovení*“ etnicity a o etnické revitalizaci hovoříme všude tam, kde se vytváří snaha vrátit se k obnovení zanikajících etnických znaků. Jedná se tak například o Lužické Srby (nacházejících se v bývalém východním Německu, ale i jinde). V rámci této etnické skupiny hovořila ještě donedávna původním jazykem pouze starší generace, ale nyní se začíná k „lužickosrbštině“ vracet také mladší generace. Zároveň se u Lužických Srbů objevují „staronové“ tradice, mezi které lze zařadit také tzv. velikonoční jízdy. Etnická revitalizace je často postavena na moderních technologiích, které umožňují šířit revitalizaci rychle a s velkou razancí. Stále je však největší překážkou revitalizace skutečnost, že nejmladší generace vzhlíží spíše do budoucna a o své „kořeny“ se nezajímá.

1.7 Národnostní a etnická menšina

V tomto textu se úmyslně *přikláním* k termínu etnický. Tento pojem je dnes sice v českém prostředí značně rozšířen, ale historicky se zde uplatňoval spíše termín *národnostní* (menšina). Významy obou termínů jsou na první pohled identické – společným znakem je společný původ, vědomí skupinovosti, jazyk, kultura, náboženství, tradice, hodnoty i historické zkušenosti – ale přesto zde existuje jeden signifikantní rozdíl. Termín *etnická menšina* je užíván především v západní Evropě a ve Spojených státech amerických, zatímco termín *národnostní menšina* je spojen s regionem střední a východní Evropy a metodologicky má národnostní menšina cítit oporu ve svém původním území, protože je spojena s teritoriem původu skrze (diasporickou) sounáležitost. Národnostní menšina je tak složena ze skupiny osob hlásící se k teritoriálně ohraničenému území. Etnická menšina má pak metodologicky často jazykové a kulturní cíle, ale nikoliv teritoriální (jako má národnostní menšina). Velice zjednodušeně si můžeme představit např. českou diasporu na Ukrajině (národnostní menšina), která se aktivně hlásí k České republice jako k zemi svého původu, zatímco alžírská diaspora ve Francii (etnická menšina) spojuje své životní cíle (ať jsou jakékoliv) spíše místem pobytu a nikoliv s Alžírskem. (V období komunistického Československa (1948-1989) se již na českém území užíval termín etnická menšina, ale dodnes lze v českém prostředí hovořit o jakémsi zvláštním *promíchávání* obou termínů, kdy vládní dokumenty mohou hovořit o národnostní menšině, ale badatelé se přiklání k termínu etnická menšina).

1.8 Nacionalismus a národ

Nacionalismus bychom mohli zkráceně definovat jako *ideologii* zdůrazňující význam národa a jeho společný původ, historii, jazyk, kulturu a teritorium. Je ale otázkou, jak lze definovat národ? Tento termín vyjadřuje uvědomělé kulturní a politické společenství usazené na určitém území a opět máme odlišné „západní“ a „východní“ pojetí, přičemž v západní Evropě (příkladem budiž Francie) se národ odvolává na *občanskou sounáležitost*, zatímco ve střední a východní Evropě (příkladem budiž Maďarsko) se národ odvolává na *etnickou/národnostní sounáležitost*. Realita je samozřejmě složitější, ale obecně u států ve střední a východní Evropy - a týká se to také České republiky - rezonuje představa národy coby etnické/národnostní komunity a u států západní Evropy představa národa coby občanské komunity. Zvláštním případem

nacionalismu může být tzv. *integrální nacionalismus*, který vytváří snahu o jednotu národa coby etnické komunity a úmyslně diskriminuje menšiny.

Etnické znaky

Mezi etnické znaky řadíme společný název, jazyk, původ, respektive mýtus o společném původu, historii, tradice, náboženství, kulturu, pocit solidarity a skupinovosti a etnické vědomí (pocit subjektivního přináležení k určitému celku).

Multikulturalismus

Dnes velmi kritizovaný termín (komunitaristický, kolektivistický) multikulturalismus je označení pro specifické soužití autonomních etnických skupin, které v ideálním případě mají tvořit jeden harmonický celek a sdílet obecně platná pravidla a normy. Problematické je z pozice multikulturalismu chápání jedince nikoliv jako individua se specifickými individuálními a identitárními charakteristikami, ale individua, jehož identita se odvíjí od celkové identity kolektivu. Kolektivistické multikulturní chápání etnické identity tak znamená skupinovou kategorizaci jedinců (a důsledkem je, že např. mají mít skupinová práva).

Stereotypní uvažování

Jedná se o zakořeněný typ uvažování o jedinci nebo o celé skupině, kdy se jim přisuzují určité charakteristiky ovlivňující jejich vnímání a hodnocení. Často takto uvažují jedinci bez osobní zkušenosti se stereotypizovanými osobami – jedná se totiž o společenský udržovaný a reprodukováný souhrn zobecněných představ.

Diskriminace

Znamená nerovné zacházení s druhými a to i na základě předem dané stereotypizující představy.

1.9 Asimilace vs. integrace

Asimilace a *integrace* jsou pojmy, které se často ve vztahu k migrantům užívají synonymně (nejen) v české společnosti a v českých sociálních vědách. Existují však mezi nimi signifikantní rozdíly. Asimilace je termín užívaný např. dříve ve Spojených státech amerických a znamená úplné začlenění migranta do majoritní společnosti. Jedinec tak měl údajně opustit svou premigrační identitu ve prospěch identifikace s americkou společností (metaforou pro tento sociální proces byl tzv. melting pot – tavící hrnec, kdy se nově příchozí „roztavil“ v americké společnosti). Termín integrace je pak pojem užívaný např. v Evropě a znamená začlenění migranta do majoritní společnosti s tím, že své kulturní odlišnosti nemusí nutně „ztratit.“ Zároveň však musí dodržovat normy a hodnoty majoritní společnosti. Integrace je koncept dnes již praktikovaný také ve Spojených státech amerických, kde je spojen s odkazem na *pluralitní společnost* (metaforou je opět tzv. salad bowl – salátová mísa, ve které jsou pohromadě kvalitativně různé příměsi tvořící jednotu). Transkulturalita by pak byla dialogem vedeným napříč rozmanitými kulturami s odkazem jak na původ daného jedince, tak se snahou překonat kulturní rozdíly díky dialogu.

Pluralismus

Pluralismus uznává etnickou různorodost, ale tato různorodost se obecně nevyzdvihuje a nezdůrazňuje jako v případě kolektivistického multikulturalismu (viz Sartori 2005).

Kontrolní otázky

- 1) Čím se odlišuje chápání etnických vztahů v západní, střední a východní Evropě?
- 2) Co znamená etnicita?

Souhrn

Úvodní kapitola je vedena snahou definovat etnicitu a jednoduchým způsobem uvést termíny etnická menšina/etnikum/etnická revitalizace a další termíny nezbytně spojené s přídomkem „etnický.“ Kapitola se také snažila uvést pojmy etnická a národnostní menšina.

Literatura

ERIKSEN, T., H. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Překlad: Marek Jakoubek, Tereza Kuldová. Praha: Triton, 2007.

ERIKSEN, T., H. *Sociální a kulturní antropologie*. Překlad: Hana Loupová. Praha: Portál, 2008.

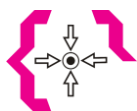
ERIKSEN, T., H. *Etnicita a nacionalismus*. Překlad: Marek Jakoubek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012.

FENTON, S. *Ethnicity: Racism, Class, Culture*. Boston: Rowman & Littlefield Publishing, Inc., 1999.

JENKINS, R. *Rethinking Ethnicity*. London, Thousand Oaks, New Delphi, Singapore: Sage Publication Ltd., 1997.

SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2005.

3 Obecné zdroje identity etnických menšin

Cíle

Po prostudování této kapitoly budou studenti znát základní rozlišení mezi objektivními a subjektivními etnickými znaky. Nejprve budou uvedené objektivní znaky a díky subjektivnímu „etnickému pojetí“ bude provedena jejich kritika. V návaznosti bude uveden přístup Fredrika Bartha (1928-2016), dodnes známého a proslulého badatele.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

• Název	• Kulturní prvky	• Symbolický interakcionismus
• Endonymum	• Etnické vědomí	• Etnické hranice
• Exonymum	• Sapir-Whorfova hypotéza	• Boundary markers
• Jazyk	• Jevový řád kultury	• Primordialismus
• Společný původ	• Ideální řád kultury	• Konstruktivismus
• Historie, tradice	• Fredrik Barth	
• Náboženství		

3.1 Etnické znaky

Již v první kapitole jsme si krátce uvedli etnické znaky, ale jednalo se pouze o krátký souhrn toho, jak lze definovat etnickou nebo národnostní menšinu. Mezi znaky obou „typů menšin“ lze zařadit název, jazyk, společný původ (nebo lépe řečeno mýtus o společném původu), historii, tradice, náboženství, kulturní prvky (alespoň jeden kulturní prvek je nutný - může se jednat o způsob stravování, materiální aspekty nebo o styl oblékání), pocit solidarity (a skupinovosti) a v neposlední řadě etnické vědomí, tedy subjektivní pocit příslušnosti k etnické nebo národnostní skupině.

Jak je z výše uvedeného patrné, etnické znaky lze rozdělit na objektivní a subjektivní faktory. Mezi objektivní faktory lze zařadit kulturu, jazyk, teritorium, historii, původ, náboženství a tradice a mezi subjektivní faktory lze zařadit pocit solidarity a etnické vědomí. V prvním případě se jedná o faktory, které lze definovat z „vnějšího pohledu“, zatímco ve druhém případě se jedná o faktory, které souvisí s „vnitřními pocity jedince“, tedy s identifikací.

Pokud bychom sledovaly historický vývoj ohledně chápání etnických znaků, mohli bychom vysledovat také skutečnost, že etnicita byla dříve určována pomocí objektivních faktorů (jazyk, název apod.), zatímco od 60. let 20. století se ujala subjektivní interpretace (etnické vědomí apod.). Jedná se obecně o období, kdy sociální vědy začaly být obezřetné k individuálnímu prožívání zkoumaných osob.

3.1.1 Název

Etnická skupina může mít nespočet názvů a vždy se jedná o exonymum nebo o endonymum. V případě exonyma se často jedná o negativní význam a v případě endonyma o pozitivní. Exonymum zároveň označuje menšiny „z vnějšího pohledu“ a nezdá se to může být i podle fenotypového klíče. Samotní členové etnické skupiny se však s tímto pojmenováním nemusí ztotožňovat. Jedná se také o případ slova „Němec“, který označuje naše západní sousedy a který vznikl ze slova „němý“, ale samotní Němci pochopitelně neznají význam tohoto pojmenování a označují se jako „Deutsche.“ Jedná se tak i o kulturně definovaný význam, protože zatímco pro Sámy může být slovo Laponec hanlivé, pro Čechy nemá tento termín žádný citově zabarvený význam. Endonymum má pak oproti exonymu často pozitivní konotaci, což můžeme vyzkoušet např. u Hopiů, kdy se slovo Hopi dá přeložit jako „lidé míru.“

Název pak nemusí nutně označovat celou etnickou skupinu, protože termín issei označuje pouze první generaci japonské diaspory, termín nissei druhou generaci a termín sansei třetí generaci. Název menšiny se také může „shodovat“ s názvem národa, protože v případě etnických Rusů žijících v Litvě můžeme hovořit o ruské národnostní menšině a v případě etnických Litevců žijících v Rusku zase o litevské národnostní menšině (podobně je tomu i v případě etnické menšiny).

3.1.2 Jazyk

Jazyk je nezbytným znakem každé etnické skupiny a to nejen z toho důvodu, že funguje jako základní komunikační prostředek pro dorozumívání. Skrze jazyk totiž myslíme a jednáme. Tento předpoklad je primárním principem tzv. Sapir-Whorfovy hypotézy (podle Edwarda Sapira (1884-1939) a Benjamina Lee Whorfa (1897-1941)), která uvádí, že porozumění světa vyplývá z jazyka komunity (tzv. lingvistický relativismus). Můžeme zde použít poměrně známý příklad spojený s Inuity (Eskymáky), kteří mají údajně devět výrazů pro sníh a tím pádem mají více významů pro prvek, se kterým mají daleko větší zkušenosti než Češi (ti mají se sněhem méně zkušenosti a tím si k němu vytvořili méně výrazů). Nejedná se však pouze o výrazy a jejich významy, ale o prostředky utvářející naši sociální realitu. Další příklad může být z ruského prostředí, protože Rusové de facto nemají výraz pro bratrance/sestřenici a používají výraz pro ně výraz bratr (dvojurodný brat(r)) a sestru (dvojurodná sestra).

Je nutné zmínit, že jazyk není stálý nebo neměnný - stejně jako tradice nebo historie se také formoval, rozšiřoval a kodifikoval v průběhu času. Jak např. velmi dobře známo, český jazyk měl v 15. století jinou formu, než jakou známe dnes. Za příklad si ale můžeme vzít slovenský jazyk. Na Slovensku se ve 14.-16. století začíná utvářet jazyk s prvky českého jazyka, který se šíří ze západu na východ a používá se zejména ve městech. V 18. století pak byl slovenský jazyk Antonem Bernolákem (1762-1813) ustálen a to na příkladu západní slovenštiny. Nakonec, v 19. století, se díky snaze Ľudovíta Štúra (1815-1856) kodifikoval spisovný slovenský jazyk na příkladu středoslovenské slovenštiny. Je tedy patrné, že se spisovný slovenský jazyk rozšířil ze západu na východ Slovenska a tím pádem si s sebou nesl i značné ovlivnění českým jazykem. Kodifikace jazyka pak již byla spjatá s „počeštělou“ verzí a díky tomu je dnes slovenský jazyk v podstatě podobný českému jazyku a Češi i Slováci si navzájem rozumí. Pokud by se jazyk šířil z východní části Slovenska na západ, pravděpodobně by s sebou nesl silné ovlivnění ruským nebo rusínským jazykem a míra porozumění mezi Čechy a Slováky by byla nižší. Jazyk však nemá pouze tyto funkce, také má silný význam pro etnickou identifikaci. Jak uvedl Benedict Anderson (1936-2015) ve své

knize *Představy společenství* (2008, anglicky *Imagined Community*), jazyk zároveň vytváří dělení na „my“ a „oni.“

Neplatí rovněž, že by existovaly pouze monolingvní skupiny, jak by se mohlo zdát z předcházejících odstavců. Pokud některé skupiny mluví dvěma jazyky, hovoříme o nich jako o bilingvních (bilingualismus), pokud hovoří třemi jazyky, hovoříme o nich jako o trilingvních (trilingualismus). Bilingvní mohou být právě národnostní a etnické menšiny (např. maďarská menšina v Rumunsku zná maďarský i rumunský jazyk) a trilingvní jsou třeba občané Lucemburska, kteří mluví francouzsky, německy a lucembursky. Na závěr lze dodat, že jazyk je významný fenomén a je studován také sociolingvistikou nebo lingvistickou antropologií.

3.1.3 Společný původ, historie a tradice

Dalším komponentem etnické menšiny je společný (a) etnický původ, který je však často pouze mytický, anebo přinejmenším neprokazatelný. Společným etnickým původem se má na mysli např. příchod polského praotce Lecha do Polska nebo českého praotce Čecha do Česka. Jedná se o mytické postavy, které nejsou historicky doložitelné, ale přesto mají důležitý význam pro identifikaci české společnosti. S tím souvisí i druhý bod, tedy (b) historie, která je často konstruována. Každá etnická skupina i národ totiž utváří svou historii retrospektivně, aby se tím legitimizovala současnost, a zároveň má být důležitá pro identifikaci. Dnes se např. říká, že husité bojovali proti Němcům (důležitost česko-německých vztahů), ale za komunistického režimu byli husité předchůdci socialistické revoluce (důležitost socialistické myšlenky). Posledním komponentem jsou (c) tradice. Přestože obecně mají tradice punc starobylosti, je nutné uvést, že se znovu jedná pouze o vykonstruovanost starobylosti. Například tzv. lidové kroje nejsou ničím jiným, než etnografickým „objevením“ specifického oděvu, kterému je dodán „nádech starého.“ Také tradice tak mají podle přístupu Erica Hobsbawna (1917-2012) a Terence Rangera (1929-2015) (*Invention of Traditions*, 1983) legitimizovat historii retrospektivně, ale jsou důležité pro identifikaci.

3.1.4 Společné náboženství a kultura

Důležité je pro studium etnických vztahů také náboženství a kultura (blíže viz dole).

3.2 Přejít od objektivních k subjektivním faktorům

Studium etnicity dříve zdůrazňovalo projevy hmotné kultury (např. specifický typ krojů) jako typický prvek etnické/národnostní menšiny. Postupem času se však studium etnicity odklonilo ze zdůrazňování hmotné kultury na interakcionistický model etnických vztahů - tedy ke zdůrazňování vytváření etnických vztahů na základě interakce mezi lidmi. Studium etnicity se tak odklonilo z objektivních znaků (prvky hmotné kultury) na subjektivní (jak je etnicita pocíťována).

Tento inovativní subjektivistický přístup se ujal přibližně od 60. let 20. století a můžeme tvrdit, že jeho hlavním představitelem byl Fredrik Barth (1928-2016; se svými spolupracovníky) díky knize *Ethnic Groups and Boundaries* (1969). Do konce 60. let byla etnická skupina vnímána jako skupina jedinců, kteří jsou nositeli určitých kulturních prvků (např. sdílejí stejné ornamenty u luků). Jedná se o objektivistický přístup, protože stačilo určit skupinu z „vnějšího pohledu“ pomocí specifických kulturních prvků. Až Fredrik Barth se svými kolegy odklonil od této objektivizující formy výzkumu a zdůraznil identifikační aspekt etnických vztahů, což je někdy

klasifikováno jako transakcionalismus, jindy jako symbolický interakcionismus a jindy jako znak konstruktivismu. V každém případě poukázal Fredrik Barth na neinovativnost a irelevantnost „kultury“ pro studium etnicity a zdůraznil *etnické hranice*, kdy je etnicita důsledkem sociální interakce mezi lidmi.

Determinanty etnicity jsou tzv. boundary markery, což jsou symboly sloužící k etnickému ohraničování a to díky sociální interakci mezi příslušníky odlišných skupin. Může se jednat o kulturní prvek nebo o jazyk, ale v každém případě je důležitá právě symboličnost těchto prvků, které způsobují exkluzi anebo inkluzi v tendencích „my“ a „oni.“ Etnická identifikace je tak upevňována skrze interakci s příslušníky jiných skupin a vytváří pak *sociální organizaci*.

Subjektivistický a interakcionistický Barthův model ovlivnil výzkum etnicity do dnešních dnů. Další autoři na něj v mnohém navázali. V českém prostředí je známý Thomas Hylland Eriksen (1962), který poukázal na vztahovost a situovanost etnicity v sociální interakci.

Obecně je vztah mezi kulturou a etnicitou proměnlivý a kulturní prvky jsou důležité jen v takovém případě, pokud jsou komunikované a důležité pro vztahovost, tedy pokud se kulturní prvky interpretují a artikuluji jako relevantní pro etnické „vztahy.“ Můžeme uvést jeden příklad za všechny: etnicita se může například projevit, pokud lidé mají vztah k odlišnému jídlu a interpretují „svá“ jídla jako etnicky rozdílná. V takovém případě se projevují etnické vztahy se zvýznamňováním exkluze a inkluze do určité skupiny. Etnicita se ale také může silně projevit na dovolené. S místními obyvateli se nemusíme umět domluvit a v takovém případě si uvědomíme, že jsme nositeli české etnicity.

Zkráceně můžeme říct, že pokud se do 60. let zkoumaly objektivní faktory jako důležité pro studium etnických menšin, od konce 60. let se projevují a zvýznamňují subjektivní faktory a záleží na tom, jak jsou artikulována v interakcích mezi lidmi. Jedná se o historický přechod k subjektivním faktorům etnicity, k pocítům, k sebepojetí nebo k sebeidentifikaci. Objektivní faktory jsou však často důležité pro laickou společnost.

Etnická indiference

Vždy ovšem nemusí být etnická identifikace vyjádřena. Na světě existovaly a dosud existují společnosti, u kterých neproběhl žádný etnický definovatelný proces a u kterých tak není etnicita organizačním principem. Zatímco v evropských společnostech jsou etnické vztahy důležité pro každodenní život, v afrických společnostech ještě v první polovině 20. století mohly některé společnosti vyjadřovat spíše lokální nebo profesní identifikaci (např. skupina rybářů). Také v Indii rezonuje (vlivem modernizace možná už můžeme mluvit o minulosti) pojem kasta více než pojem etnicita.

Kontrolní otázky

- 1) Co znamená odklon od objektivních znaků k subjektivním znakům etnicity?
- 2) Jak lze etnický chápání francouzskou a somálskou společnost?
- 3) Jak lze vysvětlit Barthův přístup?

Souhrn

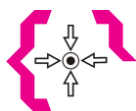
V této kapitole jsme si uvedli historický přechod od studia objektivních znaků etnické/národnostní menšiny ke studiu jejich subjektivních znaků. V současnosti je zdůrazňována právě subjektivita a mělo by tedy platit, že záleží na jedinci, jak se ztotožňuje nebo neztotožňuje s etnickou identitou. Důležitá je však interakce s druhými, protože díky ní se toto ztotožnění implikuje.

Literatura

ANDERSON, B. *Představy společnosti*. Překlad: Petr Fantys. Praha: Karolinum, 2008.
BARTH, F. *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget, 1969.
ERIKSEN, T., H. *Etnicita a nacionalismus*. Překlad: Marek Jakoubek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012.
GIDDENS, A. *Sociologie*. Překlad: Jan Jařab. Praha: Argo, 1999.
HOBSBAWN, E., RANGER, T. *Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
MURPHY, R. *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Překlad: Hana Červinková. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.

4 Konstituování etnických menšin v Evropě

Cíle

Studenti budou po prostudování kapitoly vědět o základních historických procesech, které během několika staletí formovaly etnické/národnostní menšiny. Tato kapitola se věnuje vlivu státu na menšiny.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Občanský princip státu
- Etnický princip státu
- Francouzská revoluce
- Vestfálský mír
- Vídeňský kongres
- Národně-osvobozenická hnutí
- Versaillská mírová konference
- Bracero program
- Ropný šok
- Reunifikace

4.1 Proč existují menšiny?

Nejdříve je třeba říci, že státní hranice ve středověku neexistovaly a jednalo se spíše o určité zóny mezi jednotlivými mocenskými vlivy. Ve středověku také nebyl dáván důraz na etnické vztahy jako na důležitý identifikační prvek a signifikantní bylo pro tehdejší společnost spíše náboženství a stavovské uspořádání společnosti. Dnes však již hovoříme o hranicích i o etnicitě a tyto prvky začaly mít svou úlohu teprve v průběhu 19. století pomocí tzv. procesu *nation-building*. Jedná se o proces, který vedl k formování zemí, ve kterých dominantní skupina získávala pocit společných národních zájmů a cílů a majorizovala území. Tím však postavila jiné skupiny do postavení etnických/národnostních menšin.

Proces *nation-building*, tedy proces „budování“ národa, nebyl v Evropě rozšířen rovnoměrně a se stejnou intenzitou a existovaly tak menšiny, které byly (a) *daleko od „jádra“ a od „vlivu“ národních zájmů*. Tyto menšiny tak nemusely nutně přijmout atributy národa, protože na ně proces *nation-building* jednoduše nedosáhl. Jedná se např. o Kašuby v Polsku, kteří jsou dodnes vnímáni jako autonomní skupina - v minulosti totiž prakticky zůstali „nezasažení“ podněty budování polského národa. Národně homogenní Polsko navíc nebylo v první polovině 20. století žádnou samozřejmostí – kromě Kašubů na severu Polska byli na severovýchodě také Litevci, ve východním Polsku Ukrajinci, na jihovýchodě Lemkové/Rusíni a v západním Polsku Němci (a ve středním Polsku také Češi). Jednalo se tedy o multietnický stát. Nejednalo se však o výjimku. I dnes se často hovoří o národním státu, tedy o jakési jednotě národa

a státu, ale národní homogenita obyvatel na určitém teritoriálně vymezeném území státu je spíše fikcí. Menšiny byly, jsou a budou.

Dalším důvodem vzniku menšin mohlo být (b) *vystěhovalectví a přistěhovalectví*, zejména v 17., 18., 19. i 20. století, kdy se začaly vytvářet diasporické identity. Jedná se například o volyňské Čechy (Češi žijící od druhé poloviny 19. století do roku 1947 na území dnešní západní Ukrajiny), ale také například o migranty ze Surinamu žijící v Nizozemsku. V některých případech však (c) národnostní menšiny *nevznikly migrací*, ale jedná se o autochtonní (tj. původní) obyvatelstvo, které bylo od svého původního národa odděleno kvůli historickým situacím. Jedná se například o Maďary, kteří zůstali v Rumunsku po první světové válce – Maďarsko bylo poraženecký stát a všichni Maďaři nemohli být zahrnuti pod nově vytvořený maďarský stát (existovaly obavy před maďarskou rozpínavostí).

4.1.1 Západní a východní pojetí

V každém případě byl pro vytvoření národa důležitý přechod od agrární společnosti k moderní industriální společnosti (18. a 19. století), což souviselo s procesy šíření jazyka, standardizované psané formy, byrokracie, modernizace a dalších procesů. Důležitý je však kontext utváření „státně-byrokratického“ a „národního“ aspektu, protože odlišně se konstituoval národ v západoevropském a odlišně ve východoevropském schématu. Zjednodušeně řečeno, např. ve Francii nejdříve vznikl státní aparát (pojem občan, byrokracie apod.) a až poté se vytvořil francouzský národ. Byrokracie tak nejdříve začlenila obyvatele pod jeden unifikuující prvek a díky tomu byl menší důraz na etnický původ jednotlivých obyvatel. Důležitější než etnický původ byl pojem občan. Tím se vytvořil signifikantní prvek pro profilaci, a proto v souvislosti s takto vytvořeným národem hovoříme o *občanském principu státu*. Odlišná situace proběhla ve střední a východní Evropě. Zde se např. v českých zemích nejprve rozšířilo pojetí národa pomocí národních obrozenců (konkrétně se rozšířil český jazyk i historické pojetí českého národa + další prvky) a až poté se rozšířil československý státní aparát (v roce 1918; do té doby zde nebyly autonomní fungující státní instituce - pokud celou situaci hodně zjednodušíme). Nejdříve tak bylo v českých zemích důležité „české“ pojetí národa a až poté občana. V souvislosti s tímto modelem hovoříme o *etnickém principu státu* (etnické členství se jeví jako privilegované nad členstvím občanským).

Můžeme tak tvrdit, že francouzské pojetí národa upřednostňuje členství občanské a české pojetí národa upřednostňuje členství etnické. Jedná se o rozlišení, které definoval již Hans Kohn (1891-1971) nebo Ernest Gellner (1925–1995) a občanské pojetí prakticky znamená, že ve Francii existují i Bretonci a Provensálci, ale v první řadě jsou Francouzi s rovnocennými právy (etnický původ je tedy upozaděn) a oproti tomu je v České republice preferováno členství díky českému původu (např. i možnosti zjednodušeného získání trvalého pobytu pro krajany ve srovnání s jinými migranty).

4.2 Formování Evropy

Kromě tradičních historických událostí, které jsou nám dobře známé – stěhování národů (6./7. století před n.l.), rozdělení Evropy po smrti Karla Velikého (843 n.l.), vpádu Mongolů (13. století) a křížácké výpravy (od roku 1095 n.l.) – byl důležitým evropským historickým mezníkem *Vestfálský mír* (1648), který doslova uváděl „*či vláda, toho náboženství*“ (cuius regio, eius religio) a tento princip znamenal, že pokud byl např. bavorský panovník katolíkem, měli jeho poddaní také snášet katolickou víru.

Pokud byl jiný panovník protestantem, pak také jeho poddaní měli snášet protestantismus. Tento princip definoval lid na určitém teritoriu. Dalším důležitým mezníkem byla *Velká francouzská revoluce* (1789) a *Deklarace práv člověka a občana z roku* (1789), která stanovila, že lidé jsou si rovni ve svých přirozených právech (vlastnictví, svoboda, bezpečnost, odpor proti útlaku aj.). Toto pojetí lidských práv pak bylo ještě rozšířeno pomocí *Napoleonského zákoníku* (1804) a napoleonských válek do dalších evropských států.

Dalším významnou událostí byl *Vídeňský kongres* (1815), který v podstatě ukončil napoleonské války a územně rozdělil tehdejší Evropu. Vídeňský kongres vytvořil Lucembursko (jako nárazníkový stát mezi francouzskými a německými vládci) a zároveň se snažil zabraňovat nacionalistickým tendencím. Důležitým prvkem se stala tzv. *Svatá Aliance* Ruska, Rakouska a Pruska, která měla udržovat klid v celé Evropě a zabraňovat národně-osvobozeneckým hnutím. Přestože byla na Vídeňském kongresu formulována myšlenka *sebeurčení národů*, tedy princip národní autonomie v mezích etnický definovaných územních hranic, nebyla v 19. století vůle tyto myšlenky důsledně dodržovat. V průběhu 19. století však již vznikala *národně-osvobozenecká hnutí* s cílem vytvořit vlastní autonomní stát a tyto snahy byly navzdory mnoha překážkám úspěšné. Konkrétně se jednalo o národně-osvobozenecké hnutí v Řecku nebo v Srbsku a poté i v Bulharsku, v Rumunsku, v Polsku nebo v Itálii (ale i v dalších zemích). Z hlediska střední Evropy je pak významná revoluce v letech 1848-1849, kdy se projevila vzrůstající síla národně-osvobozeneckých hnutí v Rakousku-Uhersku.

Důležitá byla pro formování současné Evropy tzv. *Versailleská mírová konference* (1918), která ukončila první světovou válku a stanovovala právo národů na sebeurčení. Díky tomuto principu vzniklo v roce 1918 i Československo. Problematické však byly jazykové ostrovy nebo národnostní menšiny žijící za hranicemi „svých“ států (zejména ve střední a východní Evropě), které byly v podstatě vyloučené z možnosti prosazovat své vize ohledně poválečného uspořádání (to byl také problém sudetských Němců nebo výše uvedených Maďarů v Rumunsku). Díky Versailleské mírové konferenci však byl také poprvé v Evropě formulován princip *ochrany rasových, náboženských a jazykových menšin*.

4.3 Novodobá migrace - Evropa

Pokud mluvíme o vytváření menšin v Evropě, mnozí si jistě vzpomenou na západní Evropu, kde tamější společnost pomáhají spoluutvářet jedinci původem z Afriky, z Itálie nebo ze střední a z východní Evropy (ale i z jiných zemí). Jedná se o důsledek poválečné imigrace na území západní Evropy, protože právě zde si ekonomický poválečný „boom“ žádal nutnost pracovní migrace. Nejprve byli do západní Evropy zváni migranti z kolonií (např. Alžíráné) a poté pracovníci z periferních částí Evropy (např. z Itálie nebo z Řecka). Zajímavostí tak je, že migranti z kolonií byli jako pracovní migranti privilegováni před pracovníky z Evropy samotné. Tato situace trvala prakticky až do roku 1973, kdy pracovní migraci ukončil tzv. *ropný šok* a následná ekonomická krize. Poválečná migrace byla západními státy vnímána jako dočasná, ale mnozí jedinci v Evropě již zůstali a nevrátili se zpět. To umožnilo reunifikaci rodin po roce 1990. V 90. letech 20. století pak došlo k diverzifikaci migračních proudů (mimo pracovní migraci se ustanovila také studentská migrace a ilegální migrace).

Kontrolní otázky

- 1) Jakým způsobem došlo k vytvoření evropských států?
- 2) Jaký je rozdíl mezi západním a východním pojetím národa?

Souhrn

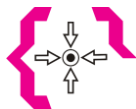
Tato kapitola uvádí historické pozadí vytváření etnických/národnostních menšin i evropských států. Nejprve rozebírá základní body, jak menšiny vznikaly v rámci procesů formování národa a státu a jak vznikaly migrací. Poté je rozebírán západní a východní princip pojetí národa. Cílem této kapitoly je ukázat, jak se vytvářely menšiny a evropské státy do dnešní podoby.

Literatura

- ANDERSON, B. *Představy společnosti*. Překlad: Petr Fantys. Praha: Karolinum, 2008.
- GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*. G plus G, 1999.
- GELLNER, E. *Nacionalismus*. Překlad: Petr Skalník, Hana Novotná. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
- HROCH, M. (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.
- HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- HROCH, M. *Hledání souvislostí: Esej z komparativních dějin Evropy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016.
- KOHN, H. *The Idea of Nationalism: A Study in its Origin and Background*. New York: The Macmillan Corporation, 1944.
- SCHULZE, H. *Stát a národ v evropských dějinách*. Překlad: Pavla Lutovská, Karel Kubiš. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- SMITH, A. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, Blackwell, 1986.
- ŠATAVA, L. *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha: Ivo Železný, 1994.
- TRČKA, M. *Ne-prostupné hranice Evropy*. Praha: Epoque, 2018.

5 Historie národnostních menšin v českých zemích 1918-1938

Cíle

Studenti se seznámí s historickým vývojem národnostních menšin na území Československa v letech 1918-1938. Zvláštní důraz bude kladen na profilaci německé menšiny a poté na profilaci chorvatské, maďarské, ruské, ukrajinské, rusínské, polské, romské a židovské menšiny do roku 1938. Na závěr bude zmíněna také poválečná situace.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Stěhování národů
- Slované
- Velkomoravská říše
- Doba temna
- Böhmen
- Sudetští Němci
- Chorvatská menšina
- Maďarská menšina
- Ruská menšina
- Ukrajinská menšina
- Rusíni
- Polská menšina
- Romská menšina
- Židovská menšina
- „Očista“ státu

5.1 Vývoj před rokem 1918

Prvním stabilním útvarem na českém území byla tzv. *Sámová říše* (624-659 n.l.), která byla složena ze slovanských kmenů pod vedením franského kupce Sáma. Nejedná se však o první kmeny na českém území, protože přibližně kolem 500 před n. l. obývaly zdejší teritorium také keltské a germánské kmeny. Keltské kmeny se nazývaly *Bójové* a díky tomu dnes používáme slovo *Bohemia* jako zemské označení pro české země. Germánské kmeny se nazývaly *Markomani* a *Kvádové* a teprve v rámci stěhování národů v 6.-7. století n.l. je nahradili Slované.

Po zániku Sámovy říše se objevila tzv. Velkomoravská říše (833-906). Tento útvar je známý díky přijetí staroslověnštiny jako liturgického jazyka (a to díky věrozvěstům Cyrilovi (826/827-869) a Metodějovi (813/815-885)). Po rozpadu Velkomoravské říše pak v letech 890-1198 hovoříme o *českém knížectví*. V této době ještě lze hovořit o „monoetnické“ české společnosti, ačkoliv byly na českém území i malé skupinky *arabských, židovských a německých* obchodníků. Pokud však hovoříme o trvalém usídlení „menšin“, lze zmínit pouze *židy*, kteří obývali české území přibližně od 10. století.

V letech 1198-1918 již hovoříme o *českém království*, přičemž etnické složení království je již komplikovanější. Pomineme-li *mongolský vpád* na české území (1241), pak od 13. století přicházeli *německí kolonisté* a zakládali nová města, přinášeli nová práva, přispívali k rozvoji hornictví a zaváděli hospodářské a ekonomické vymoženosti. Tím také končí relativní „monoetnická“ skladba českého království. Nutno ovšem

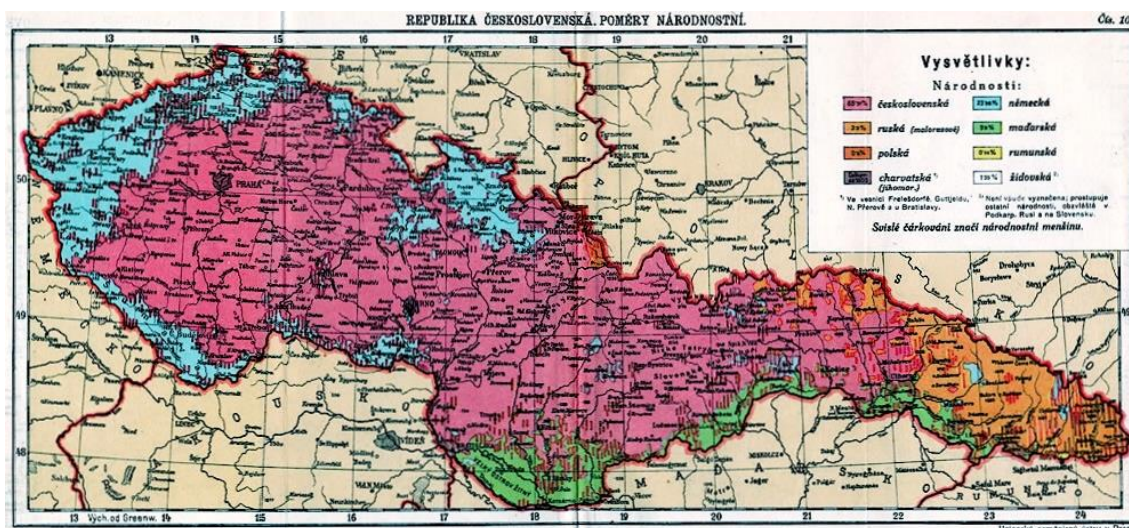
dodat, že jakékoliv rozpory mezi Němci a Čechy, pokud byly, neměly často etnický charakter, ale spíše náboženský nebo profesní, ačkoliv výjimkou může být Dalimilova kronika (z počátku 14. století), která se vyjadřuje negativně o německých kolonistech a to v etnické rovině. Od roku 1526 se pak až do roku 1918 usadili na českém trůně rakouští Habsburkové.

Obecně je historie českých zemí vykládána pomocí *etnického principu národa*, kdy je etnicky definovaný český národ referenčním bodem pro hodnocení historie. Ovšem tato perspektiva se projevila až od období *národního obrození*. Například Jan Hus (1370-1415) byl v 15. století náboženský reformátor, ale dnes se na něj odkazuje jako na významného *českého* reformátora (v etnicko-národním pojetí). Podobně byly husitské války údajně odporem *českých* husitů vůči *německým* křižákům, ovšem válka mezi husity a křižáky měla ve své době náboženský a nikoliv etnicko-národní charakter. Navíc na straně husitů působili Němci a na straně křižáků působili Češi.

Ve středověku i v raném novověku se celkově společnost profileovala nábožensky, ale důležitý byl také patriotický vztah k českým zemím založený nikoliv na vztahu k etniku, ale k území (*zemský princip*) a to pod společným poddanstvím královi. Právě to vyjadřuje termín *Böhmen*, který zachycuje soužití Čechů i Němců pouze ve vztahu k území a nikoliv ve vztahu k etnické hranici.

5.2 Období meziválečného Československa a (a) německá menšina

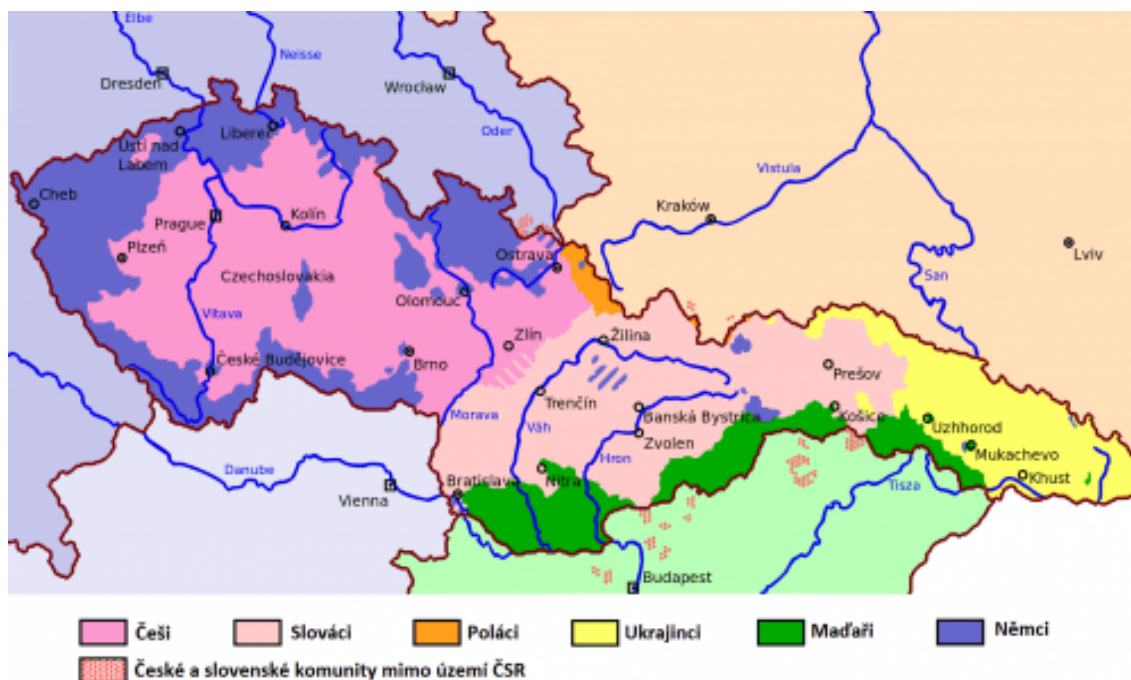
Česká politická garnitura vedená Tomášem Garriguem Masarykem (1850-1937) byla v roce 1918 přesvědčena, že by se po první světové válce (1914-1918) mělo ustanovit samostatné Československo ve svých historických hranicích (+ Podkarpatská Rus), ale s tím souvisela skutečnost, že do Československa byla zahrnuta také početná německá menšina. Rétoricky však byli Němci až vylučováni z možnosti žít v Československu. Německé obyvatelstvo tak mělo zprvu dvě možnosti – a) připojení k Rakousku, nebo b) snažit se včlenit do nového československého státu. Nakonec zvítězila možnost začlenění. Německá pozice měla být ošetřena smlouvou o *ochraně rasových, náboženských a jazykových menšin*, která byla podepsána během Versailleské mírové konference (1919) a která stanovovala, že pokud je na daném území 25% menšinového zastoupení, má daná menšina právo na užívání mateřského jazyka jako úředního, má právo na výuku vlastního jazyka a může užívat jazyk v kulturních institucích. Menšinová otázka tím však nebyla vyřešena a němečtí politici zástupci se postupně rozdělili na dva hlavní politické směry – na *aktivistické strany*, které hodlaly spolupracovat s československou vládou, a *negativistické strany*, které odmítaly jakoukoliv spolupráci s československými politiky.

V roce 1929 došlo k veliké hospodářské krizi, která sice započala ve Spojených státech amerických, ale měla celosvětový dopad a její důsledky zažívalo v Československu především na německé obyvatelstvo. Československý stát totiž za hospodářské krize finančně podporoval především vnitrozemské firmy a továrny a pohraničí s proslulým textilním průmyslem (i s dalším lehkým průmyslem) zaznamenalo obrovskou nezaměstnanost a hospodářský propad. Tyto okolnosti, společně s patrným ekonomickým rozvojem sousedního Německa, měly za následek, že německé obyvatelstvo začalo podporovat negativistické strany. Drtivou podporu tak získala Sudetendeutsche-Partei vedená nacistou Konrádem Henleinem (1898-1945), který usiloval o teritoriální spojení pohraničí s hitlerovským Německem. Další historické okolnosti jsou již známy – pohraničí s německou menšinou bylo díky Mnichovské dohodě z 29. září 1938 odstoupeno nacistickému Německu, v letech 1939-1945 byl ustanoven Protektorát Čechy a Morava a v roce 1945 došlo odsunu německého obyvatelstva. Dnes má poválečný odsun za následek poničené pohraničí, neobsazené domy a zdevalvované hospodářské struktury. Důvodem je i skutečnost, že pováleční reemigranti a další nově příchozí neměli vztah k pohraničí a nedokázali navázat na tradiční způsob života sudetských Němců.

Národnosti podle sčítání lidu (rok sčítání a počet osob):

Rok sčítání	Československá národnost	Polská národnost	Maďarská národnost	Německá národnost	Židovská národnost	Ukrajinská a ruská národnost
1921	8 760 837	75 853	745 431	3 123 568	180 855	461 849
1930	9 688 770	81 737	691 923	3 231 688	186 642	549 169

b) Chorvatská menšina

Německá menšina však nebyla jedinou menšinou žijící na území Československa v letech 1918-1938. Málo známá, ale přesto velice zajímavá, je také chorvatská menšina. Z obav před Osmany (Osmanská říše) odešli Chorvaté přes jantarovou stezku do Burgenlandu (Rakousko) a na Slovensko a v 16. století dorazili také do jižní Moravy do prostoru Jevišovky a blízkého okolí. Chorvatská menšina ještě v letech 1918-1938 používala svébytný jazyk a za druhé světové války část Chorvatů nedobrovolně sloužila v nacistickém wehrmachtu.

c) Maďarská menšina

Maďarská menšina, která žila převážně na jižním Slovensku, byla původem autochtonní. Vznikla v roce 1918 vytvořením státní hranice mezi Maďarskem a Československem, protože se historické hranice nově utvořených států nekryly s hranicemi etnickými. Část Maďarů tak zůstala na jižním Slovensku, Maďarsko se s tím nesmířilo a vojensky v Československu intervenovalo, ale do toho úspěšně zasáhla československá armáda.

V listopadu 1938 bylo jižní Slovensko odstoupeno Maďarsku kvůli tzv. *první vídeňské arbitráži*. Po druhé světové válce pak bylo jižní Slovensko získáno zpět a z oblasti bylo do Maďarska odsunuto 44 000 Maďarů výměnou za Slováky žijící v Maďarsku. Zbylí Maďaři byli vnitřně přesídleni na území Československa.

d) Ukrajinská a ruská menšina

Ukrajinská a ruská menšina byla v roce 1918 relativně nová. Ačkoliv zde byly menší skupiny usazených Ukrajinců a Rusů již před rokem 1918, občanská válka v Rusku a boj bolševiků proti menševikům a rudoarmějců proti bělogvardějcům znamenal po

první světové válce větší vlnu imigrace Ukrajinců a Rusů do Československa. Jednalo se převážně o inteligenci a o antibolševiky. V Československu si vytvořili vlastní školství a po ustanovení poměrů v Sovětském svazu (vznikl v roce 1922) jim byl umožněn návrat. 30. léta 20. století však s sebou přinesly stalinské represálie a naopak nastala druhá vlna imigrace Ukrajinců a Rusů do Československa. Po druhé světové válce řadu z nich násilně transportovala do Sovětského svazu sovětská tajná služba Směrš. V Sovětském svazu byli vsazeni do sovětských táborů nucených prací (tzv. gulagů), kde mnozí z nich zahynuli.

e) Rusíni

Rusíni jsou rovněž autochtonní menšinou v tehdejší Československu. Jednalo se sice o skupinu žijící mimo historické hranice Československa, ale přesto byli začlenění do nově ustanoveného československého státu. Rusíni žili v meziválečném období na *Podkarpatské Rusi* (také Zakarpatská Ukrajina nebo Zakarpatí) v málo rozvinutém zemědělském kraji a za Československa dosáhli jedinečného ekonomického rozvoje. Politické zástupce však měli v československém parlamentu až od roku 1925.

V roce 1938 se díky tzv. první vídeňské arbitráži rozpadlo území Podkarpatské Rusi na dva politické útvary – na maďarskou část a na autonomní Karpatskou Ukrajinu. Od března 1939 pak Maďarsko okupovalo celé území. Po druhé světové válce připadla Podkarpatská Rus Sovětskému svazu.

f) Polská menšina

Poláci se nacházeli zejména na území Těšínska. Toto území bylo příčinou sporu mezi Československem a Polskem po první světové válce a v roce 1920 bylo území rozděleno na západní polskou a východní československou část. V roce 1938 byla východní část Těšínska anektována Polskem a po druhé světové válce navracena.

g) Romská menšina

Po celé období romsko-českého soužití měli Romové velice svízelné a těžké postavení (v 18. století bylo dokonce možné je beztrestně zabít). V meziválečném období pak byli tradiční kočovní Romové často označováni jako tuláci, přičemž v roce 1927 bylo dokonce uzákoněno pořizovat policejní soupisy romského (potulného) obyvatelstva. V letech 1941-1945 pak byla většina českých a moravských Romů vyhlazena v nacistických koncentračních táborech.

h) Židovská menšina

Židé byli mezi válkami významnou obchodnickou vrstvou, byli často nositeli německé kultury a používali i německý jazyk, ale přesto byli i relativně asimilovaní (například mohli slavit i české Vánoce). Židovská menšina se aktivně zapojovala do hospodářského a politického života v Československu. Někteří z nich byli zasaženi sionistickými myšlenkami (snahami o vytvoření samostatného židovského státu) a ještě před druhou světovou válkou odjeli do Palestiny. Další stačili před nacismem utéct do svobodného světa, ale největší část židů byla zasažena systematickým vyvražďováním v koncentračních táborech v letech 1941-1945. Po válce zbyla v Československu pouze nepatrná část původního židovského osídlení.

5.3 Po válce – očista státu

Československo bylo po druhé světové válce obnoveno ve svých předválečných hranicích a znovu bylo označováno jako národní stát Čechů a Slováků (podobně tomu bylo i v letech 1918-1938). Na rozdíl od meziválečného období však poválečný československý stát dosáhl toho, čemu by se mohlo říkat (etnická) „očista státu“ (Spurný 2011). Němci a Maďaři tak byli z Československa odsunuti (přičemž zbylí Němci a Maďaři byli vnitřně přesídleni a měli se asimilovat) a Rusům, Ukrajincům a Rusínům byla nabídnuta „reemigrace“ do Sovětského svazu výměnou za volyňské Čechy. Území Podkarpatské Rusi pak v roce 1946 připadlo Sovětskému svazu. Tím byla (téměř) dosažena etnická homogenizace Československa, respektive byl nyní počet příslušníků menšin v porovnání s počtem příslušníků majority velice nízký. Pováleční českoslovenští politici se obecně obávali menšin jako příčiny konfliktů a zároveň byly menšiny obviňovány z nedostatečné loajality k československému státu. Po válce se tak vytvořil (relativně) etnicky homogenní stát Čechů a Slováků, který pak existoval po celé komunistické období.

Kontrolní otázky

- 1) Jaké jsou nejpůvodnější menšiny na českém území?
- 2) Co znamená „očista státu“?

Souhrn

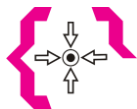
Tato kapitola uvádí etnickou problematiku na českém území od raného středověku až po konec druhé světové války. Věnuje se zejména meziválečnému Československu a jeho etnické skladbě. Zvláštní zřetel je kladen na německou menšinu.

Literatura

GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999.
KOSCHMAL, W. (a kol.). *Češi a Němci*. Překlad: Václav Maidl. Praha: Paseka, 2001.
KŘEN, J. (a kol.) *Češi, Němci, odsun*. Praha: Academia, 1990.
PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum, 2009.
ŠATAVA, L. *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha: Ivo Železný, 1994.
TRČKA, M. *Ne-prostupné hranice Evropy*. Praha: Epocha, 2018.
ČAPKOVÁ, K. *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2005.
TÓTH, A. *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938*. Praha: Filozofická fakulta Univerzita Karlovy, 2012.

6 Historie národnostních menšin v českých zemích 1945-1989

Cíle

V této kapitole se studenti seznámí s profilací etnických menšin žijících na území Československa v letech 1945-1989. Seznámí se také s politickým režimem v daném období a jeho postojem k národnostní otázce. Blíže rozvedena bude problematika „očisty státu.“

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Reemigranti
- Komunistický režim
- Celorepublikový svaz Cikánů a Romů
- Vietnamská menšina
- Řecká menšina
- Ruská menšina

6.1 Vývoj po roce 1945 – očista českého pohraničí

Zájmem československého státu, ale i polského a maďarského státu, bylo v poválečném období etnicky „očistit“ vlastní území a vytvořit tak etnicky homogenní národní stát. Tato snaha byla artikulována kvůli strachu z údajné etnické jinakosti („odlišná“ menšina byla vnímána jako zdroj ohrožení a panoval strach o odstoupení části území jinému státu kvůli menšinám – tzv. *iredentismus*) a existovalo tak široce přijímané přesvědčení, že menšiny mají „žít ve svém vlastním státě“ a stát by měl být národně unifikovaný. Toto se dá označit jako ideál národní čistoty (Spurný 2011).

Po odsunu menšin a po nástupu komunistů k moci (1948) již bylo Československo relativně etnicky homogenní. Nová ústava z roku 1948 pak nijak neupravovala práva menšin a naopak zrušila veškerá jazyková práva z meziválečného období. Zajišťovala občanská práva a rovné podmínky pro všechny občany komunistického Československa, přičemž meziválečná menšinová politika – která stavěla na ochraně menšin – pozbyla důležitost. Všichni byli „buď dělníci, anebo buržoazie“, pokud si zde můžeme dovolit takovéto zjednodušení. V osobní rovině se však stále projevovaly etnické animozity (Schnittner 2006) a nic na tom nezměnilo ani navrácení občanství všem Maďarům i Němcům v roce 1953.

Druhým dechem je samozřejmě nutné dodat, že v období autoritativního režimu neznamenal občanská práva výraznější politické nebo občanské možnosti k prosazování vlastních zájmů. Existují však určitá specifika, která poválečný komunistický režim provázela: a) v případě národnostních sporů se často argumentovalo kriminálním charakterem, asociálním chováním nebo třídním původem; b) mizí diskriminace na základě individuálního přihlášení se k etnicitě, ale menšiny

zároveň nemají c) možnost rozvíjet kolektivní identitu (mohou rozvíjet pouze folklór a jazyk) a nemohou se angažovat institucionálně.

Ústava z roku 1960 pak umožňovala občanům maďarské, polské a ukrajinské národnosti kulturní rozvoj a vzdělávání v mateřském jazyce, ale tyto benefity nebyly dovolené občanům německé národnosti. Komunistický režim totiž odmítal uznat německou menšinu jako národnostní, protože se údajně jednalo pouze o *pozůstatky* německé národnosti. Nejblíže k záruce kulturního rozvoje měl zákon z roku 1968, díky kterému se začíná akceptovat nejen individuální přihlášení se k národnosti, ale také je uznávána skupinová identita. Každý občan tak mohl svobodně rozhodovat o své národnosti, nesměl být použit nátlak směřující k potlačení národnosti a pak národnostní příslušnost nemohla znamenat újmu v politickém, ekonomickém a sociálním životě. Zákon z roku 1968 také zaznamenal postavení německé menšiny jako národnostní, a tak měli i Němci právo na vzdělávání v mateřském jazyce i právo na kulturní rozvoj. Realizace těchto práv však nebyla – nejen pro německou národnost – zcela možná. Neexistovaly totiž podpůrné zákony pro realizaci výše uvedeného a zákon z roku 1968 tak neměl žádný speciální význam. Národnosti však mohly mít zastoupení ve státní správě (ve Federálním shromáždění, České a slovenské národní radě, v národních výborech), ale jejich zástupci nebyli voleni jako zástupci menšiny hájící práva menšiny – byli voleni (údajně) jako politici hájící práva všech občanů.

6.2 Jednotlivé menšiny

a) Romská menšina

Romská menšina prodělala za komunistického režimu značné změny. V roce 1958 jí bylo zakázáno kočovnictví a Romové tak museli vést usedlý život v panelových sídlištích a v jiných obdobných obydlích, na které do té doby nebyli zvyklí. V 60. letech pak zlikvidovány romské osady na Slovensku a také slovenští Romové se museli přizpůsobit usedlému životu. Nejednalo se o tradiční způsob života, a tak i dodnes kvůli „nucenému nastěhování“ trpí Romové sociálními problémy. V roce 1968 pak započalo formování celorepublikového *Svazu Cikánů a Romů*, který prováděl osvětovou a výzkumnou činnost a snažil se o kulturní rozvoj romské menšiny. Organizace však byla v roce 1973 rozpuštěna.

b) Vietnamská menšina

Vietnamská menšina se na území Československa objevila díky mezivládním dohodám mezi Československem a Vietnamem, které měly za účel zvýšit kvalifikaci občanů ekonomicky zbláčeného Vietnamu. Vietnamci tak měli přijet, pracovat v Československu a po získání potřebného know-how odjet zpět do vlasti. První smlouva byla podepsaná v roce 1956, a tak začali do Československa přijíždět první stážisti, studenti i dělníci. V letech 1974, 1979 a 1980 byly podepsány další smlouvy. Velké množství Vietnamců se však do své rodné země nevrátilo a v Československu zůstalo natrvalo. V roce 1983 tak bylo v Československu 30 000 obyvatel vietnamské etnické menšiny. Vietnamská menšina po roce 1989 je zase jinou kapitolou.

c) Řecká menšina

Řecká menšina se poprvé objevila v Československu v letech 1948-1949, kdy kvůli občanské válce v Řecku (mezi demokraty a komunisty) přijalo Československo přibližně 12 000 osob s komunistickým smýšlením. První vlna řeckých imigrantů se sestávala z přibližně 3000 dětí, které se usadily v Chrastavě. Většina Řeků pak byla usazena na severu Moravy a v severozápadních Čechách, ale postupem času se disperzně rozmístili po celém Československu. Do Řecka se často již nevrátili, protože v občanské válce zvítězily demokratické síly. V 70. letech 20. století tak evidujeme přibližně 15 000 osob řecké národnosti.

c) Německá menšina

Z původní německé menšiny zůstali na území Československa pouze odborníci, antifašisté a Němci ze smíšených manželství. Celkově zde zůstalo přibližně 250 000 osob, ale jak je uvedeno výše, dlouho nebyla německá menšina uznána jako národnost a byla pod silným tlakem asimilace. Přesto Němci dokázali vytvořit určité autonomní prvky – vytvořili německý časopis Freundschaft, zorganizovali kroužky německého jazyka a založili organizaci Antifa (měla za úkol bojovat za práva německých antifašistů). V roce 1968 odešlo velké množství Němců do Spolkové republiky Německo, čímž se německá menšina v Československu podstatně zmenšila.

c) Ruská menšina?

Vzpomenout lze také na sovětskou armádu, která se na území Československa objevila jako okupační síla po roce 1968. Je samozřejmě otázkou, nakolik lze na okupační vojska uplatnit diskurz menšin, přesto je důležité tuto problematiku uvést kvůli tomu, že vzhledem k sovětské okupaci vykrytalizoval v české společnosti velice negativní vztah k Rusům a objevily se silné protiruské nálady, které prakticky trvají dodnes. Sovětská okupační vojska však nebyla složena jen z Rusů, v sovětské armádě sloužili také Ukrajinci, Litevci, Lotyšci, Gruzínci a další vojáci z jiných národností.

d) Další menšiny

V rámci mezivládních dohod o zvýšení kvalifikace nebyla umožněna pouze migrace vietnamským občanům, ale také jiným skupinám – Angolanům, Kubáncům, Syřanům a dalším, kteří však tvořili spíše nepatrné (a neviditelné) menšiny. Relativně větší menšiny pak v Československu v letech 1948-1989 tvořili ještě Poláci, Maďaři a Ukrajinci.

Rok	Polská menšina	Německá menšina	Maďarská menšina	Ruská menšina	Ukrajinská menšina	Ostatní
1980 (osob)	66 000	58 000	20 000	5000	10 000	40 000

Kontrolní otázky

- 1) Jaká menšina nejvíce trpěla za komunistického období? A jaká byla nejvíce marginalizována?
- 2) Jak se komunistický režim stavěl k menšinové problematice?

Souhrn

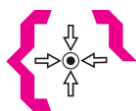
Tato kapitola se věnuje jednotlivým menšinám na území Československa v letech 1945-1989 a také politice komunistického Československa vůči menšinám. Důležitým předpokladem bylo, že komunistický režim nikterak nezdůrazňoval menšinovou problematiku, ale naopak v rámci třídního dělení společnosti celou etnickou problematiku doslova bagatelizoval (alespoň do roku 1968). Bagatelizace etnické problematiky však způsobilo značné problémy (nejen) romské menšině.

Literatura

- GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999.
- KOSCHMAL, W. (a kol.). *Češi a Němci*. Překlad: Václav Maidl. Praha: Paseka, 2001.
- KŘEN, J. (a kol.). *Češi, Němci, odsun*. Praha: Academia, 1990.
- PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – SCHEU, H. C. (eds.). *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009.
- SCHNITTNER, R. *Jsem zkrátka Sudeťák*. Praha: H+H, 2006.
- SPURNÝ, M. *Nejsou jako my*. Praha: Antikomplex, 2011.
- STANĚK, T. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993.
- ŠATAVA, L. *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha: Ivo Železný, 1994.

7 Jednotlivé etnické menšiny v ČR

Cíle

Tato kapitola si klade za cíl představit situaci etnických/národnostních menšin na území České republiky po roce 1989 a uvést i problematiku „nových“ menšin. Vysvětleny budou také jednotlivé migrační proudy a postoje České republiky a české společnosti vůči cizincům.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Trvalý pobyt
- Low-skilled jobs
- Brain-drain
- Brain-gain
- High-skilled jobs
- Smíšená manželství
- Tranzitní země
- Legální migrace
- Nelegální migrace
- Cílová země

7.1 Situace etnických/národnostních menšin po roce 1989¹

Rok 1989 byl pro Československo (respektive pro Českou republiku po jejím vzniku v roce 1993) klíčový nejen z hlediska změny politického režimu, ale také z hlediska migrace. Česká republika se stala zemí imigrační a pro některé migranty se stala zemí *cílovou* (Rusové, Ukrajinci), zatímco pro jiné zemí *tranzitní* (Afghánci, Pákistánci). Kromě „nových“ menšin však zde byly také menšiny „tradiční“ – *chorvatská* menšina, která byla z jižní Moravy přemístěna do vnitrozemí, *romská* menšina udržující si svoji svébytnost, ale trpící sociálním vyloučením a diskriminací, *židovská* menšina, která si udržuje svoji svébytnost skrze kulturní a osvětové sdružení (Židovské muzeum v Praze, tzv. Židovské obce), *vietnamská* menšina, o které se badatelé přou, zda je dobře integrovaná nebo separovaná, *polská* menšina, která je svébytná díky svému jazyku, *německá* menšina, která je vzhledem k politice poválečného Československa plně asimilovaná, *řecká* menšina, která je částečně svébytná (udržuje si své kulturní a společenské akce, částečně se dokázala etnický revitalizovat), ale také dobře integrovaní „meziváleční“ Ukrajinci a Rusové.

Nové menšiny se po roce 1989 objevily díky nové politické situaci. Hovořit můžeme o menšině *bulharské*, *moldavské*, *rumunské*, (nové) *německé*, (nové) *polské*, (nové) *vietnamské*, (nové) *ruské*, (nové) *slovenské*, *srbské* a (nové) *ukrajinské*. Tyto menšiny často nenavázaly bližší kontakt s tradičními menšinami (výjimkou snad může být vietnamská menšina) kvůli odlišné profilaci. Například ukrajinská menšina po roce 1989 nebyla složená z intelektuálů nebo z politických odpůrců, ale z osob příjždějících

¹ V této kapitole budu používat termín „cizinci s trvalým pobytem“, což jsou občané původního státu žijící na území České republiky.

za přivýdělkem a pracujících v nízko kvalifikovaných nebo nekvalifikovaných pracích (low-skilled jobs). Mnoho „nových“ menšin pracuje právě v těchto pracích (*moldavská, rumunská, bulharská, polská nebo srbská menšina*), ale např. německá menšina pracuje často na kvalifikovaných nebo vysoce kvalifikovaných pozicích (high-skilled jobs).

Některé menšiny jsou také „neviditelné“, protože o nich média nereferují v diskurzu etnických skupin, ale často hovoří pouze o příslušnících menšin jako o individualitách – to se týká např. *americké* menšiny (cca 8 000 migrantů v roce 2016), *italské* menšiny (cca 4 500 migrantů v roce 2016), *francouzské* menšiny (cca 3 700 migrantů v roce 2016), ale i *čínské* menšiny (cca 6 000 migrantů v roce 2016). Zástupci těchto menšin často pracují na vysoce kvalifikovaných pozicích.

Problematické je právě nálepkování, protože o migraci z „východu“ se často referuje v tendencích skupinovosti a třeba i negativně, zatímco o migraci ze „západu“ se často referuje individualisticky a pozitivně. Přesto je nutné tento mýtus zbořit – někteří Ukrajinci pracují na dobře placených vysoce kvalifikovaných pozicích (jakým je IT) a někteří Italové pracují ve špatně placených nízko kvalifikovaných pozicích.

7.2 Menšiny po roce 1989

Zatímco v roce 1994 bylo v České republice 104 343 cizinců, v roce 2016 to již bylo 493 441 cizinců. Česká republika tak zaznamenala značné navýšení počtu cizinců a Češi na toto nebyli připraveni. Z původně etnicky (relativně) homogenního poválečného Československa se po roce 1993 stala Česká republika (relativně) etnicky heterogenní a začaly narůstat negativní postoje vůči cizincům, které byly spojené s otevřenou diskriminací, antiislamismem, xenofobií, rasismem, mediálními a politickými zkratkami apod. (přesto lze obecně dodat, že nejhůře byli nahlíženi zejména Romové, kteří byli „tradiční“ menšinou).

Nyní je vhodné osvětlit si základní pojmy ohledně menšin, migrace a usazení. Existují zde totiž dvě základní kategorie, mezi které lze zařadit a) *rezident (osoba) s cizím státním občanstvím*, který je tedy občanem cizího státu žijícím na území České republiky a b) *český občan s (x) původem*, který byl původně občanem cizího státu, ale nyní má české státní občanství. V datech *Českého statistického úřadu* (ČSÚ) lze nalézt termín rezidenti s cizím státním občanstvím a s tímto tedy budeme nadále pracovat.

a) Ukrajinská menšina

Ukrajinská menšina je v České republice v současnosti nejpočetnější, ale také ekonomicky nejproduktivnější. V souvislosti s ukrajinskou migrací můžeme rozlišovat legální a nelegální pracovní migraci, přičemž nelegální pracovní migrace je mimo jiné i důsledkem restriktivní evropské a české migrační politiky (migranti jsou totiž nuceni nacházet vlastní nelegální cesty za účelem migrace). Data z Českého statistického úřadu však podchycují pouze legální migraci, a proto můžeme vysledovat, že v České republice pobývalo legálně v roce 2016 pouze 109 850 rezidentů s ukrajinským státním občanstvím. Pokud bychom však hovořili o nelegální migraci, pak dosáhneme přibližného počtu 250 00 osob (možná i více).

Ukrajinská pracovní migrace do České republiky započala prakticky ihned po roce 1993. Výdělky ukrajinských pracovníků se často posílají na Ukrajinu ve formě remitencí a v současné době evidujeme nejen snahy ukrajinských migrantů o cirkulační migraci, ale také o získání trvalého pobytu, o studijní migraci nebo o migraci za účelem sloučení rodiny.

Počet rezidentů s ukrajinským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	14 230	65 883	78 263	131 932	104 156	109 850

b) Slovenská menšina

Slovenská menšina vznikala na českém území již v průběhu meziválečného a poválečného Československa coby důsledek obchodních, politických a ekonomických vztahů mezi českou a slovenskou částí společného státu. V rámci Československa totiž fungoval volný pohyb osob a Slováci v českých zemích požívali stejná privilegia jako Češi na Slovensku. Po roce 1993 se však Slováci stali na území České republiky menšinou a v roce 1994 evidujeme 16 788 rezidentů se slovenským státním občanstvím.

Po roce 1993 se vytvářely čím dál větší ekonomické rozdíly mezi Slovenskem a Českou republikou a důsledkem byla imigrace Slováků do českých zemí za účelem získání zaměstnání. V roce 2016 tak již evidujeme 107 251 rezidentů se slovenským státním občanstvím. Problematika rezidentů se slovenským státním občanstvím a občanů České republiky se slovenským původem je však složitá a je nutné rozlišovat mezi oběma typy kategorií, protože občanů České republiky se slovenským původem je v českých zemích více. V roce 2001 (podle sčítání lidu) evidujeme až 193 190 osob hlásící ke slovenské národnosti a právě tyto osoby jsou primárně z období let 1918-1938 a 1945-1992. Dodnes však mají právě tito Slováci potíže s doléhajícím právním postavením menšiny (i kvůli přepočítávání důchodu při rozdělení Československa).

Počet rezidentů se slovenským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	16 788	40 362	47 354	73 446	96 222	107 251

c) Vietnamská menšina

V roce 1990 bylo v České republice přibližně 10 000 rezidentů s vietnamským státním občanstvím, ale po roce 1990 přišla další imigrace z Vietnamu. Často se jednalo o slučování rodin nebo o imigraci jiných příbuzných a známých, kteří již měli v České republice své kontakty. Vietnamci jsou v České republice obecně známí jako drobní obchodníci a podnikatelé a někdy jsou i mediálně spojeni s kriminální činností (např. kvůli pěstování marihuany nebo kvůli novodobému otrokářství). Zatímco první generace migrantů má pak značné problémy s integrací, druhá a třetí generace může nést označení tzv. *banánových dětí*, které jsou sice fenotypově odlišní od majority, ale jsou již nositeli české etnicity (např. Monika Leová (1991)).

Počet rezidentů s vietnamským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	9 633	23 824	34 179	61 115	56 609	58 025

d) *Ruská menšina*

Sovětská vojska po roce 1989 odešla, ale po rozpadu Sovětského svazu (1991) a po ekonomických krizích v Rusku přišel do České republiky větší počet ruských migrantů. Tuto menšinu v současné době specifikuje skutečnost, že není jednotná, ale tvoří ji více menších skupin. Rusové jsou známí i díky svým aktivitám v Karlových Varech, kde žijí bohatí ruští podnikatelé s ruským občanstvím a bez znalosti českého jazyka.

Počet rezidentů s ruským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	3 611	16 906	14 743	30 297	34 416	35 759

e) *Německá menšina*

Jako Němce v České republice lze určit a) potomky sudetských Němců (dnes jsou již českými občany), kteří však tvoří méně významné enklávy (např. v Měděnci u Chomutova nebo v Horské Kvildě na Šumavě), ale také b) migrující německé občany. „Noví“ Němci přicházejí do České republiky zejména po vstupu České republiky do Evropské unie (2004) a to nejčastěji z pracovních důvodů. Dnes má německá menšina v České republice vlastní německé rozhlasové vysílání, tiskoviny i školu.

Počet rezidentů s německým státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	4 195	6 112	5 772	13 792	19 687	21 216

f) *Další menšiny*

Bulharská menšina: počet bulharských migrantů v České republice významně narostl po vstupu Bulharska do Evropské unie v roce 2007 (díky vstupu do Evropské unie mají Bulhaři volný pohyb osob i možnost pracovního zařazení).

Počet rezidentů s bulharským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	3 772	5 030	4 447	6 403	10 058	12 250

Moldavská menšina:

Počet rezidentů s moldavským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	96	2 939	4 085	10 042	5 252	5 237

Rumunská menšina: počet rumunských migrantů v České republice významně narostl po vstupu Rumunska do Evropské unie v roce 2007 (díky vstupu do Evropské unie mají Rumuni volný pohyb osob i možnost pracovního zařazení).

Počet rezidentů s rumunským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	1 368	1 073	2 588	4 091	7 741	10 826

Polská menšina: počet polských migrantů relativně narostla po vstupu České republiky a Polska do Evropské unie v roce 2004 (díky vstupu mají Poláci volný pohyb osob v rámci Evropské unie i možnost pracovního zařazení).

Počet rezidentů s polským státním občanstvím (ČSÚ)

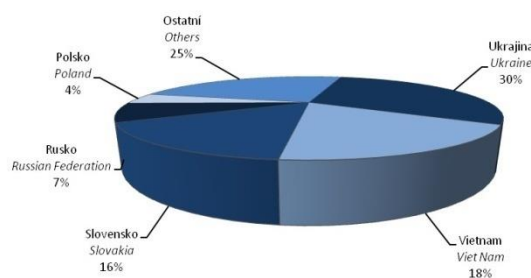
Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	20 021	18 278	16 265	19 273	19 626	20 305

Srbská menšina: v současnosti je důležitá migrace Srbů do České republiky za výdělkem a to díky mezivládní spolupráci mezi Českou republikou a Srbskem.

Počet rezidentů se srbským státním občanstvím (ČSÚ)

Rok	1994	1999	2004	2009	2014	2016
Počet osob	-	-	-	1 584	2 628	2 885

NEJČASTĚJŠÍ STÁTNÍ OBČANSTVÍ CIZINCŮ S TRVALÝM POBYTEM V ČR
THE MOST FREQUENTED CITIZENSHIPS OF FOREIGNERS WITH PERMANENT RESIDENCE
PERMITS IN THE CR
31. 12. 2014

7.3 Postavení České republiky ve vztahu k mezinárodní migraci

Legální i ilegální migrace je pro Českou republiku ekonomickým přínosem, ale ilegální migrace zvyšuje nebezpečí diskriminace a neregulérních podmínek pro migranty a také ji stát nepodporuje a považuje za bezpečnostní riziko. Státní přístup k migraci by se však dal nazvat jako ryze vykořisťovatelský, využívá na příklad tzv. modelu *brain-drain*, kdy se snaží získávat vysoce kvalifikované vzdělané mladé lidi z různých zemí a tomu (mimo jiné) uzpůsobuje migrační politiku. Výhodou *brain-drain* zůstává, že český stát nevynaloží na vzdělávání mladých kvalifikovaných migrantů žádné finance a ani úsilí a přesto získává perspektivního jedince. Na druhou stranu to pro původní stát znamená ztrátu, protože právě emigrační stát vynaloží finance na vzdělání svých občanů a poté je migrací „ztratí.“ Tato „ztráta“ však není absolutní, protože může dojít k tzv. *brain-gain*, kdy se jedinci po určité době pobytu v zemi imigrace rozhodnou pro návrat do původní země a šíří zde své zkušenosti ze země

imigrace. Jedná se např. o ukrajinské doktory pracující v České republice, kteří se po návratu na Ukrajinu můžou podělit o nabyté zkušenosti. Obecně Česká republika využívá také méně kvalifikovanou pracovní sílu, ale zpravidla jí zamezuje trvalý nebo dlouhodobý pobyt na území České republiky. Přesto jsou právě tito jedinci důležití pro celkovou ekonomiku státu, neboť zastávají potřebné a neatraktivní pozice, zvyšují produktivitu práce a zároveň pracují ve „špinavých a těžkých“ zaměstnáních.

Obecně představuje migrační politika České republiky problém – je zodpovědná za rostoucí ekonomickou disproporci mezi bohatými a chudými státy. To je také problém morální a etický. Podobně jako jiné kapitalistické státy totiž využívá migraci pouze ke svému prospěchu – chce získat vysoce kvalifikované migranty, ale odmítá ty méně kvalifikované a tím emigrační stát ztrácí lidský kapitál.

Česká Republika je však v globálním měřítku tranzitní zemí. Pro Afghánce tak např. Česká republika nepředstavuje cílovou zemi, ale zemi, přes kterou se prochází dále do západní Evropy. Česká republika je tak spíše „mimo okruh zájmu“ pro migranty z afrických a asijských zemí. Na druhou stranu je cílovou zemí pro migranty z postsovětských zemí (Ukrajina, Moldávie, Rusko), které zase láká relativně vyspělá ekonomika, ale také kulturní a jazyková blízkost, stejně jako již ustanovené sítě mezi migranty, které často mají i institucionální podobu (například ruské/ukrajinské organizace nabízející práci svým krajanům).

Kontrolní otázky

- 1) Co znamená tranzitní a cílová země migrace?
- 2) Jaký byl vztah obyvatel České republiky k migraci po vzniku samostatného českého státu v roce 1993?
- 3) Proč nelze hovořit o razantním nárůstu pracovní migrace po roce 1989?

Souhrn

Tato kapitola se věnovala etnickým/národnostním menšinám a imigraci na území samostatné České republiky po roce 1993. Kapitola se částečně věnovala také vztahu majority k migraci a k menšinám.

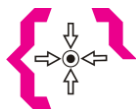

Literatura

- BĚLOVSKÝ, P. – SKŘEJPEK, M. – STLOUKALOVÁ, K.. *Cizinci, hranice a integrace dějinách*. Praha: Auditorium, 2017.
- DRBOHLAV, D. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: Česko v evropském kontextu*. Praha: Karolinum, 2009.
- DRBOHLAV, D. a kol. *Migrace a (i)migranti v Česku: „Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?“* Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.
- DRBOHLAV, D. *Ukrajinská pracovní migrace v Česku: Migrace – remitence – (rozvoj)*. Praha: Karolinum, 2015.
- FREIDINGEROVÁ, T. *Vietnamci v Česku a ve světě: migrační a adaptační strategie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2014.
- GÜNTHER, V. – HONUSKOVÁ, V. – OŠTÁDALOVÁ, Š. – UHEREK, Z. *Migrace: Historie a současnost*. Praha: Občanské sdružení Pant, 2016.
- PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – SCHEU, H. C. (eds.). *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009.

ŠATAVA, L. *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha: 1994.

8 Legislativní postavení etnických menšin v ČR a EU

Cíle

Národnostní/etnická menšina je entita, která musí mít oporu v národních i mezinárodních zákonech, aby mohla užívat specifická práva. Postavení menšin zároveň souvisí s lidskými právy, protože právě díky vzniku a vývoji lidských práv bylo možné artikulovat i práva etnických a národnostních menšin.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Magna Charta Libertatum
- Deklarace práv člověka a občana
- Všeobecná deklarace lidských práv
- Organizace spojených národů
- Listina základních práv a svobod
- Rada Evropy
- Rámcová úmluva o ochraně práv národnostních menšin
- Rada vlády pro národnostní menšiny
- Zákon o právech příslušníků národnostních menšin

8.1 Lidská práva

Lidská práva nikdy nebyla samozřejmostí. Zatímco dnes mají evropské státy lidská práva zakotvené ve svých ústavách, je nutné dodat, že tato práva vznikala velice často jako důsledek těžkých historických a revolučních událostí. Zároveň je těžké uvést jakýsi prvopočátek lidských práv. Obecně však jako první důležitou událost můžeme uvést anglickou tzv. *Magnu Chartu Libertatum* (přel. Velká listina práv a svobod) z roku 1215, která stvrzovala, že králova rozhodnutí jsou omezována soudem, že se musí respektovat všechny zákony a že existuje právo obyvatel na odvolání při nezákonném uvěznění. Důležité však bylo, že Magna Charta Libertatum omezovala práva panovníka, který tak již nemohl vládnout jako samovládce.

Mezi nejdůležitější dokumenty současné doby lze zařadit *Deklaraci práv člověka a občana*, která vznikla ve Velké francouzské revoluci (1789):

1) Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat pouze na prospěšnosti pro celek.

2) Účelem každého politického společenství je zachování přirozených a nezadatelných práv člověka. Tato práva jsou: svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku.

3) Princip veškeré svrchovanosti spočívá v podstatě v národě. Žádný sbor, žádný jednotlivec nemůže vykonávat moc, která by z něj nebyla výslovně odvozena.

4) Svoboda spočívá v tom, že každý může činit vše, co neškodí druhému. Proto výkon přirozených práv každého člověka nemá jiných mezí než ty, které zajišťují ostatním členům společnosti užívání týchž práv. Tyto meze mohou být ustanoveny pouze zákonem.

5) Zákon má právo zakazovat pouze činy škodlivé společnosti. Nikomu nemůže být bráněno v tom, co není zakázáno zákonem, a nikdo nemůže být nucen činit něco, co zákon nenařizuje.

6) Zákon je vyjádřením všeobecné vůle. Všichni občané mají právo účastnit se osobně nebo prostřednictvím svých zástupců při jeho vytváření. Zákon má být stejný pro všechny, ať už poskytuje ochranu či trestá. Všichni občané, jsouce si před zákonem rovni, mají stejný přístup ke všem hodnotám, veřejným úřadům a zaměstnáním, podle svých schopností a jen na základě rozlišení, která vyplývají z jejich ctností a z jejich nadání.

10) Nikomu se nesmí dít újma pro jeho názory, i náboženské, ledaže by jejich projev rušil pořádek stanovený zákonem.

Lze tak vysledovat základní stavební kámen lidských práv a to absolutní *rovnost* lidí před zákonem. Důležité však také bylo, že tato práva jsou vnímána jako *přirozená a nezadatelná* – tedy nezcizitelná. Deklarace práv člověka a občana je spisem, na kterém jsou postaveny další důležité dokumenty. Vychází z ní také *Všeobecná deklarace lidských práv*, která byla v roce 1948 schválena *Organizací Spojených národů* (OSN):

- 1) Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv.
- 2) Každý má všechna práva a všechny svobody, bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.
- 3) Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost.
- 4) Nikdo nesmí být držen v otroctví nebo nevolnictví; všechny formy otroctví a obchodu s otroky jsou zakázány.
- 5) Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.
- 6) Každý má právo, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost/subjektivita.
- 7) Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakéhokoli rozlišování.

V této definici lze spatřit inspiraci *Deklarací práv člověka a občana*, ale už ve druhé části vidíme odkaz na rovná práva a svobody *bez rasového, náboženského, jazykového, sociálního nebo národnostního původu*. Všeobecná deklarace lidských práv obecně reagovala na válečné období z let 1939-1945 a na hrůzy, které byly pro všechny natolik šokující. Podstatná tak byla nejen občanská rovnost, ale také náboženská a národnostní.

Lidská práva se ale také stávala prostředkem pro politická jednání. Například během *Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě* v roce 1975 (známé také jako *Helsinská konference*) se Sovětský svaz zavázal západním státům k dodržování lidských práv v sovětském bloku. Zprvu neškodný závazek byl později jeden z důvodů rozpadu Sovětského svazu. V tomto ohledu se tak stala lidská práva i prostředkem pro změnu režimů. Jindy zase byly záležitostí velmi kontroverzních situací - například tzv. Operace Spojenecká síla, kdy v roce 1999 zemřelo při bombardování Srbska 500 – 2 500

nevinných civilistů, měla údajně humanitární cíle (a to ochranu kosovských Albánců). Operace Spojenecká síla tak dostala „ironický“ název „Humanitární bombardování Jugoslávie.“

Lidská práva jsou také zakotvena v *Listině základních právo a svobod* Ústavy České republiky:

Článek 1

Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezczitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.

Článek 2

- (1) Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání.
- (2) Státní moc lze uplatňovat jen v případech a v mezích stanovených zákonem, a to způsobem, který zákon stanoví.
- (3) Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.

Článek 3

- 1) Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.
- 2) Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodnování.
- 3) Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.

Lidská práva jsou zakotvena v ústavách mnoha států, ale problematické je vůbec i chápání lidských práv. Například Spojené státy americké přijali Všeobecnou deklaraci lidských práv včetně věty „*všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv*“, ale jak je známo, původní černošské obyvatelstvo bylo ve Spojených státech amerických cíleně diskriminováno až do roku 1965.

8.2 Národnostní menšina v České republice

Národnostní menšiny v České republice mají mít práva a svobody vyplývající ze zákona:

- a) Národnost není spojena s konkrétními osobami: není uváděna v cestovním pasu nebo v občanském průkazu
- b) Při soudních řízeních a při styku se státními orgány je možné používat mateřský jazyk
- c) V rozhlasovém a televizním vysílání se má rozvíjet kulturní identita národnostních a etnických menšin
- d) Hanobení národa nebo rasy, podněcování k nenávisti vůči národu nebo rase, omezování práv národnostních menšin nebo použití násilí vůči nim je zakázáno

Ani tato práva a svobody nejsou však vždy naplňována. V České republice je např. problematický postoj k muslimským migrantům, diskriminační zacházení s romskou menšinou, ale obecně i rétorické výstupy vůči menšinám. I v České republice je tak

rozdíl mezi výkladem zákona a chápáním lidských práv a práv menšin (a to i ze strany politiků).

Základní problémem totiž zůstává univerzalita lidských práv, kdy lidská práva mají tendenci být všeobecně platná, ale partikulární společenská a politická perspektiva může být specifická. Lidská práva totiž staví spíše na západním modelu společnosti a to v kontextu racionalismu, humanismu, osvícenství a empiricismu. Jedná se tedy o evropský a nikoliv o univerzálně platný princip.

8.3 Evropské instituce a národnostní menšiny

V mezinárodním měřítku se ohledně práv menšin uplatňuje *Rámcová úmluva o ochraně práv národnostních menšin*, která vznikla v Radě Evropy. Ta má zajišťovat ochranu menšin, dodržovat práva přiznaná majoritě, má vystupovat proti diskriminačnímu jednání a má dohlížet na ochranu kultury a jazyka. Česká republika podepsala Rámcovou úmluvu o ochraně práv národnostních menšin v roce 1997.

Dokument obsahuje následující:

- Uvádí povinnosti států, nikoliv však práva jednotlivců nebo kolektivní práva národnostních menšin
- Je závazná a má přednost před zákony
- Uvádí ochranu národnostních menšin, jejich práva a svobody (rozkvět kultury, náboženství, jazyk, tradice, kulturního dědictví a identity)
- Občanským organizacím sdružující národnostní menšiny je přiznána státní dotace ze státního rozpočtu (stejně jako ostatním organizacím)
- Menšiny mají právo na rozhlasové a televizní vysílání
- Uvádí opatření na ochranu před diskriminací nebo násilím
- Svoboda shromažďování a další svobody
- Dovoluje užívání menšinového jazyka při styku s úřady
- Dovoluje menšinám podílet se na veřejných záležitostech, dovoluje možnost vytvořit národnostně orientovanou politickou stranu a hnutí

Český stát je tak zavázán k ochraně menšin i k zajištění rovných podmínek pro jejich kulturní a etnickou autonomii. *Celkově však Rámcová úmluva stanovuje, že se mají menšiny integrovat do české společnosti a etnicita nebo národnost nemají být žádnými překážkami při integraci v jazykové, sociální a kulturní rovině.* Jak však již bylo uvedeno výše, jedná se spíše o idealistický model v rámci České republiky, protože česká společnost by zřejmě shledávala výše uvedené hodnoty jako problematické.

8.4 České instituce a zákony

Kromě Rámcové úmluvy o ochraně práv národnostních menšin a Listiny základních práv a svobod existují v České republice také zákony č. 326/1999 Sb. o *pobytu cizinců na území České republiky* a č. 273/2001 Sb. o *právech příslušníků národnostních menšin*, který je znám také jako *tzv. menšinový zákon*. Tento zákon stanovuje, že menšiny mohou utvářet politická hnutí, sdružení nebo vstupovat do veřejných záležitostí. *Tzv. menšinový zákon tak přikládá menšinám i politická práva.*

Termín národnostní menšina je definován vládou České republiky následovně: *Národnostní menšina je společenství občanů ČR žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují*

vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo“ a „příslušníkem národnostní menšiny je občan ČR, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.“

Zde stojí za povšimnutí definice národnostní menšiny, protože se nám zde opět otevírá otázka definice etnické a národnostní menšiny (vládou uvedená definice národnostní menšiny v podstatě konvenuje s definicí národnostní menšiny uvedené v první kapitole). V roce 2013 pak existovalo celkem 14 uznaných národnostních menšin na území České republiky - Slováci, Rusíni, Ukrajinci, Rusové, Poláci, Němci, Maďaři, Bulhaři, Srbové, Řekové, Chorvati, Romové, Vietnamci a Bělorusové. Tyto menšiny tak mají specifická práva vyplývající ze statutu národnostní menšiny.

Česká republika dále podepsala významné bilaterální smlouvy o ochraně menšin a to se Slovenskem, Polskem, Německem a Chorvatskem. Dále v České republice pracuje tzv. *Rada pro národnostní menšiny* (vznikla v roce 2001), která je poradním a iniciativním orgánem pro otázky národnostních menšin. Každá menšina má v Radě své zastoupení. Rada má vliv na utváření zákonů, nařízení, připomínkování a opatření vlády ohledně národnostních menšin. V neposlední řadě jsou významné dotace na aktivity národnostních menšin poskytovány od roku 2002.

Práva příslušníků národnostních menšin (273/2001 Sb.):

- 1) Právo na svobodnou volbu příslušnosti k národnostní menšině, za kterou nesmějí být diskriminováni. Orgány veřejné správy nevedou evidenci o národnosti a tedy ani o příslušnosti k menšině.
- 2) Právo na sdružování v národnostních sdruženích, v politických stranách a v politických hnutích.
- 3) Právo účasti na řešení záležitostí národnostní menšiny. Toto právo příslušníci národnostních menšin vykonávají prostřednictvím výborů pro národnostní menšiny a Rady vlády pro národnostní menšiny.
- 4) Právo na užívání jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny.
- 5) Právo na zachování, rozvoj a respektování kultury, tradic a jazyka národnostních menšin. Pro tento rozvoj vytváří stát podmínky a podporuje programy zaměřené na divadla, muzea, galerie, knihovny, dokumentační a další kulturní a společenskou činnost národnostních menšin.
- 6) Právo na šíření a přijímání informací v jazyce národnostní menšiny. Stát podporuje vydávání periodického i neperiodického tisku, a také rozhlasové vysílání v jazycích národnostních menšin, které „tradičně a dlouhodobě“ žijí na území ČR.
- 7) Národnostní menšiny, které „tradičně a dlouhodobě“ žijí na území ČR, mají právo na výchovu a vzdělávání v mateřském jazyce ve školách, v předškolních zařízeních a školských zařízeních – za podmínek, které stanoví právní předpisy. Tyto menšiny mohou také zřizovat soukromé školy s vyučovacím jazykem menšiny, soukromá předškolní a školská zařízení.
- 8) Národnostní menšiny, které „tradičně a dlouhodobě“ žijí na území ČR, mají právo, aby názvy obcí, v nichž žijí, a také názvy ulic, veřejných prostranství, budov a dalších objektů byly uvedeny vedle češtiny i v jazyce menšiny.
- 9) Národnostní menšiny, které „tradičně a dlouhodobě“ žijí na území ČR, mají právo na užívání jazyka národnostní menšiny v úředním styku a před soudy.

- 10) Národnostní menšiny, které „tradičně a dlouhodobě“ žijí na území ČR, mají právo na zveřejnění oznámení o době a místě konání voleb a další informace pro voliče v jazyce národnostních menšin.

Zde je opět vhodné si povšimnout plytkého označení „tradiční“ a „dlouhodobý“ (tato slova jsou speciálně uvedena v uvozovkách), protože se jedná o poněkud zavádějící definice. O jaké menšině se dá říct, že žije tradičně a dlouhodobě na území České republiky, aby měla mít zaručená uvedená práva?

Kontrolní otázky

- 1) Používá se definice národnostní menšiny (viz 8.4.) v souladu s postavením menšin ve střední a východní Evropě?
- 4) Jaké jsou další problematické body ohledně údajné univerzality lidských práv?
- 5) Jsou národnostní/etnické menšiny pozitivně diskriminovány?

Souhrn

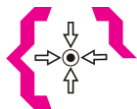
Tato kapitola se věnovala legislativnímu postavení etnické/národnostní menšiny v Evropě a v České republice. Bylo poukázáno na instituce, zákony, stejně jako na deklarace, které vedly ke vzniku lidských práv a potažmo ke vzniku práv národnostních menšin.

Literatura

- AGHA, P. (ed.) *Lidská práva v mezikulturních perspektivách*. Praha: Academia, 2019.
- BITTNEROVÁ, D. – MORAVCOVÁ, M. *Etnické komunity. Elity. Instituce. Stát*. Praha: Univerzita Karlova, 2010.
- ČAPEK, J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod*. Praha: LINDE, 2010.
- GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999.
- GÜNTHER, V. – HONUSKOVÁ, V. – OŠŤÁDALOVÁ, Š. – UHEREK, Z. *Migrace: Historie a současnost*. Praha: Občanské sdružení Pant, 2016.
- HOLZER, J. – MOLEK, P. *Demokratizace a lidská práva*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2014.
- KREJČÍ, O. *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011.
- PAVLÍČEK, V. *Občanská a lidská práva v současné podobě*. Praha: Auditorium, 2015.
- PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – SCHEU, H. C. (eds.). *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009.
- PETRÁŠ, R. *Aktuální problémy právního postavení menšin v České republice*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010.
- ZOUBEK, V. *Lidská práva*. Praha: Aleš Čeněk s.r.o., 2008.

9 Diskriminace, antidiskriminace, integrace a další aktuální otázky EU

Cíle

Tato kapitola seznámí studenty se základní problematikou rasismu, diskriminace a boje proti diskriminaci. Pozornost bude věnována situaci v České republice i ve světě.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

• Latentní rasismus	• Autoritářská osobnost	• Ombudsman
• Stereotypy	• Affirmative act	• Antidiskriminační zákon
• Předsudky	• Antidiskriminace	• Integrace
• Obětní beránek		

9.1 Rasismus

Rasismus vznikl v 19. století a jeho vrcholnými představiteli byli hrabě Arthur de Gobineau (1816-1882), Robert Knox (1791-1862) nebo Houston Stewart Chamberlain (1855-1927). Zjednodušeně řešeno můžeme říct, že rasismus je ideologie, která definuje jedince podle fenotypového klíče - například židé měli mít v nacistickém pojetí šikmé čelo. Rasismus může být *skrytý* a *otevřený* a obecně se ve společnosti projevuje spíše jeho *latentní (skrytá)* forma. Latentně rasistická osoba tak může rasismus navenek odsuzovat jako nesprávný, ale „vnitřně“ s ním souhlasí.

Diskriminace pak znamená nerovné (odlišné) zacházení s určitou osobou na základě její příslušnosti k určité skupině. Na rozdíl od předsudků, stereotypů nebo xenofobie se jedná o *skutečný akt jednání*. Diskriminace může být náboženská, rasová, etnická, věková (ageismus) nebo genderová a vyskytovat se může prakticky všude, tedy na pracovišti, na vysokých školách nebo v politice. Diskriminace má samozřejmě negativní konotaci, protože spočívá v odepírání a pošlapávání občanských práv. Se stereotypy a předsudky je pak diskriminace spojená, protože stereotypy stojí na počátku reálné diskriminace – stereotyp nebo předsudek je zobecněným názorem a diskriminace je často jeho reálným provedením.

Rozdělení pomocí stereotypizace na „my a oni“ je totiž pouze prvním stupněm. Po něm může následovat legitimizace předsudečného jednání díky označení určitého jedince jako původce konkrétních obtíží, přičemž diskriminace je pak reálný akt, který následuje. Leopold Hilsner (1876-1928) tak byl v atomizované francouzské společnosti „plující“ na vlně antisemitismu („my“ a „oni“ - stereotypizace) coby židovský voják obviněn ze špionáže pro Německo (legitimizace předsudečného jednání) v rámci agónie vztahů mezi Francií a Německem před první světovou válkou a byl označen za viníka.

Navzdory neprůkazným důkazům byl pak odsouzen (obětní beránek - diskriminace). Jednalo se o jasnou diskriminaci a akt antisemitismu.

Zmínit v případě diskriminace můžeme také *autoritářskou osobnost*. Jedná se o pojem, který označuje konformní a submisivní chování v případě jednání s nadřizenými osobami, ale zároveň je autoritářská osobnost netolerantní a přezíravá vůči jedincům níže postaveným. Autoritářská osobnost je tak často netolerantní i k odlišným názorům, náboženstvím i kulturám a částečně stojí za vysvětlením rasismu nebo diskriminace (samotná autoritářská osobnost pak může vzniknout kvůli nepříznivému psychickému a sociálnímu vývoji daného jedince).

9.2 Antidiskriminace ve světě

Antidiskriminace (neboli pozitivní diskriminace) obecně znamená „zvýhodnění“ těch členů společnosti, kteří jinak trpí diskriminací. Základní představou je, že zlepšením jejich pracovní nebo studijní situace budou diskriminovaní lépe začleněni do společnosti a budou pozitivně působit uvnitř vlastní skupiny. Ve Spojených státech amerických např. probíhá od 60. let 20. století antidiskriminace v podobě tzv. *affirmative act*. Původní myšlenkou byla snaha americké vlády bojovat proti diskriminaci v oblasti zaměstnání – diskriminovaní by tak mohli přednostně získat zaměstnání (před jiným uchazečem). V roce 1961 byl zaveden *affirmative act* proti diskriminaci na základě rasy, náboženského vyznání nebo původu a v roce 1967 bylo přidáno i pohlaví (jednalo se tedy i o boj proti genderové nevyváženosti). V roce 2003 nejvyšší soud Spojených států amerických povolil rasový původ jako faktor pro přijímání studentů na univerzity. V praxi se jedná o to, že rasově znevýhodnění studenti mohou dostat více bodů během přijímacího řízení. Některé státy se však proti tomu postavily (např. i liberální Kalifornie). Podobný způsob antidiskriminace funguje také ve Velké Británii (*positive act*) nebo v Kanadě (*employment equity*).

Antidiskriminace však s sebou přináší i problémy. Jedinci, kteří získávají plusové body na univerzitách kvůli svému původu, mohou produkovat menší snahu pro vymanění se ze svého postavení. Za „lepší zacházení“ totiž vděčí právě své skupinové příslušnosti a tím může pozitivní diskriminace přispívat i k pasivitě. Obecně se ale také vytváří problém se zařazením do skupinovosti.

9.3 Situace v České republice

V České republice se však snahy o antidiskriminaci neprojevují moc účinně a naopak je Česká republika kritizována za diskriminační jednání vůči menšinám. Ve výsledcích výzkumů *Centra pro výzkum veřejného mínění* (CVVM) pak Češi hodnotí cizince jako rizikový faktor a dotazovaní často požadují asimilaci cizinců (a netolerují jejich odlišnost). Odpovědi samozřejmě závisí na věku, na vzdělání, na životní úrovni a také na frekvenci styků s cizinci – to všechno jsou proměnné faktory – ovšem celkově převládá negativní vztah k cizincům. V roce 2013 se pak až 81% dotazovaných bálo rostoucí nezaměstnanosti kvůli cizincům, 43% dotazovaných považovalo za nesprávné zaměstnat cizince a dále se projevovaly obavy z nárůstu kriminality nebo ze zdravotního rizika.

Co se týče menšin, tak v roce 2013 měli Češi nejvíce negativní vztah k Romům, Albáncům, Rumunům, Ukrajincům a Číňanům a naopak nejpozitivnější měli vztah k Čechům, Slovákům, Angličanům, Francouzům, Američanům, Němcům a Židům. V roce 2017 pak byl vůbec nejsilnější negativní vztah k Arabům (a to byla kategorie, která v roce 2013 zcela chyběla). Je tedy vidět, že *cíl* se mění, ale *prostředek* nikoliv.

Důvody k pozitivnímu nebo negativnímu hodnocení jsou přitom často zástupné a neopodstatněné (a proměnlivé).

Antidiskriminace by měla být zajištěna již Listinou základních práv a svobod, ale také funkcí *ombudsmana*, tedy veřejným ochráncem práv, který má (mimo jiné) prověřovat stížnosti na diskriminační zacházení ze strany státu a jeho úředníků. V České republice sídlí ombudsman v Brně a jeho úkolem je vyzývat instituce státní správy k nápravě, shledá-li určité jednání jako diskriminační. V České republice zasáhl ombudsman např. v kauze Romů ze Vsetína (2015), kdy Jiří Čuněk chtěl umístit Romy do „kontejnerů“, ale obecně se zabývá i problematikou romské inkluze ve školách. V České republice také platí tzv. *antidiskriminační zákon* č. 198/2009 Sb., který má následující podobu:

(1) Tento zákon zapracovává příslušné předpisy Evropských společenství a v návaznosti na Listinu základních práv a svobod a mezinárodní smlouvy, které jsou součástí právního řádu, blíže vymezuje právo na rovné zacházení a zákaz diskriminace ve věcech

- a) práva na zaměstnání a přístupu k zaměstnání
- b) přístupu k povolání, podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti
- c) pracovních, služebních poměrů a jiné závislé činnosti, včetně odměňování
- d) členství a činnosti v odborových organizacích, radách zaměstnanců nebo organizacích zaměstnavatelů, včetně výhod, které tyto organizace svým členům poskytují
- e) členství a činnosti v profesních komorách, včetně výhod, které tyto veřejnoprávní korporace svým členům poskytují
- f) sociálního zabezpečení
- g) přiznání a poskytování sociálních výhod
- h) přístupu ke zdravotní péči a jejího poskytování
- i) přístupu ke vzdělání a jeho poskytování
- j) přístupu ke zboží a službám, včetně bydlení, pokud jsou nabízeny veřejnosti nebo při jejich poskytování

(2) Tento zákon se nevztahuje na právní vztahy související s úpravou podmínek vstupu a pobytu státních příslušníků třetích zemí nebo osob bez státní příslušnosti na území České republiky.

(3) Fyzická osoba má právo v právních vztazích, na které se vztahuje tento zákon, na rovné zacházení a na to, aby nebyla diskriminována.

Obecně by měla být politika České republiky *integrační*. Znamená to, že menšiny i majorita by měly vytvářet sociálně soudržnou společnost (založenou na dobrých sociálních vztazích), že příslušníci menšin mohou užívat rovného přístupu k právům a příležitostem jako členové majoritní společnosti a že by příslušníkům menšin mělo být dovoleno udržovat si svou etnickou identitu. Česká republika tak usiluje o strategii rovných příležitostí v duchu liberálně-individualistické občanské integrace, ale jak víme, skutečnost je mnohdy jiná (a to i kvůli politikům) a společnost je spíše provázána s etnicko-komunitaristickým pohledem. Česká republika také nemá žádnou tradici progresivních antidiskriminačních zákonů jako má Kanada, Spojené státy americké nebo Anglie, a i proto je jednání vůči menšinám často problematické.

Kontrolní otázky

- 1) Jaký je rozdíl mezi diskriminací a xenofobií?

- 2) V čem je odlišný přístup k menšinám v České republice a v západoevropských zemích?
- 3) Dá se pozitivní diskriminace – antidiskriminace na způsob affirmative act – hodnotit jako morálně dobrá?

Souhrn

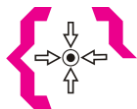
Studentům je představena problematika diskriminace a rasismu, stejně jako boj proti diskriminaci formou antidiskriminačních prostředků. Do celkového kontextu je zařazena Česká republika, která staví na rovných příležitostech.

Literatura

- ERIKSEN, T., H. *Etnicita a nacionalismus*. Překlad: Marek Jakoubek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012.
- BUDIL, I. *Úsvit rasismu*. Praha: Triton, 2013.
- FANON, F. *Černá kůže, bílé masky*. Praha: Tranzit.cz, 2011.
- FENTON, S. *Ethnicity: Racism, Class, Culture*. Boston: Rowman & Littlefield Publishing, Inc., 1999.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Překlad: Jan Jařab. Praha: Argo, 1999.
- JENKINS, R. *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. London: Sage, 1997.
- MURPHY, R. *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Překlad: Hana Červinková. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- ŠÍŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha: Portál s.r.o., 1998.

10 Organizace pracující s etnickými menšinami v rámci ČR i nadnárodní úrovni

Cíle

V této kapitole budou představené základní organizace pracující s etnickými/národnostními menšinami na národní i mezinárodní úrovni. Tato kapitola má ryze informativní charakter a organizace tak budou představené popisnou formou.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Člověk v tísní
- Český helsinský výbor
- Multikulturní centrum Praha
- Open Society Fund
- Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v České republice
- Sdružení pro integraci a asimilaci
- Organizace na podporu integrace menšin
- Centrum pro integraci cizinců
- Amnesty international
- Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky
- Organizace pro pomoc uprchlíkům
- Poradna pro integraci
- Společnost pro příležitosti mladých migrantů
- International Organization for Migration

10.1 Člověk v tísní

Člověk v tísní je česká humanitární organizace založená v roce 1992 a od doby svého vzniku je vedená Šimonem Pánkem (1967). Sídlo má v Praze. Svou činnost zaměřuje na pomoc v krizových oblastech světa, na dlouhodobé rozvojové projekty, na dodržování lidských práv ve světě a na humanitární pomoc ve válečných konfliktech.

10.2 Český helsinský výbor

Český helsinský výbor navazuje na Helsinskou konferenci (Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě) z roku 1975. Československý helsinský výbor byl založen v roce 1988 a v současnosti sídlí v Praze. Výbor se zajímá o ochranu lidských práv, ale také o cizineckou problematiku. Převážně se však věnuje dodržování lidských práv ve vězeňském systému. Český helsinský výbor je členem Mezinárodního helsinského výboru.

10.3 Multikulturní centrum Praha (MKC)

Multikulturní centrum v Praze (založené v roce 1999) se snaží prostřednictvím debat, seminářů, diskuzí a dalších setkávání vést vzdělávací a osvětovou činnost. Obecně se zabývá se dodržováním lidských práv, přispívá k rozvoji multikulturní společnosti a vyzývá ke vzájemné toleranci.

10.4 Open Society Fund (OSF)

Open Society Fund je mezinárodní organizace, která se zaměřuje na podporu rovných práv a na otevřenou společnost pomocí finanční podpory projektů směřujících k občanské společnosti. V České republice byla Open Society Fund založena v roce 1992 a sídlo má v Praze. Organizace přispívá k otevřené společnosti, posiluje demokracii a řeší systémové i lokální problémy (transparentnost veřejné správy, rozvoj právního státu, vzdělávání, rovné příležitosti).

10.5 Sdružení pro integraci a migraci (SIMI)

Sdružení pro integraci a migraci poskytuje právní a sociální poradenství cizincům žijícím na území České republiky. Založeno bylo v roce 1992 a sídlo má v Praze. Sdružení provádí osvětové akce ohledně menšin, ale především poskytuje menšinám a cizincům právní a sociální poradenství. Snaží se vytvářet prostředí bez rasismu a bez etnické nenávisti.

10.6 Organizace na podporu integrace menšin (OPM)

Organizace na podporu integrace menšin podporuje boj proti rasismu a proti etnické nesnášenlivosti. Založena byla v roce 1992 a sídlo má v Praze. Aktivně podporuje integraci menšin, poskytuje vzdělávací lidskoprávní programy pro děti, mládež a pro dospělé a bojuje proti diskriminaci, rasismu a xenofobii.

10.7 Centrum pro integraci cizinců (CIC)

Centru pro integraci cizinců pomáhá se začleňováním cizinců žijících na území České republiky. Organizace byla založena v roce 2003 a sídlo má v Praze, ale pobočky má i jinde v České republice (Mělník, Kolín a další města). Poskytuje právní a sociální poradenství, organizuje výuku českého jazyka a vytváří vzdělávací programy pro cizince.

10.8 Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU)

Organizace pomáhá (často mladistvým) uprchlíkům, kteří se nalézají na území České republiky. Založena byla v roce 1991 a sídlo má v Praze. Pomáhá zejména osobám pronásledovaným z politických, etnických, náboženských nebo rasových důvodů, ale pomáhá i těm jedincům, kteří již získali azyl.

10.9 Poradna pro integraci

Poradna pro integraci se zabývá integrací uprchlíků, ale od roku 2002 pomáhá také dlouhodobě usazeným cizincům. Založena byla v roce 1997, sídlo má v Praze a pobočku má v Ústí nad Labem. Věnuje se zejména právnímu, vzdělávacímu a sociálnímu poradenství.

10.10 Společnost pro příležitost mladých migrantů (META)

META se stará o podporu mladých migrantů. Zaměřuje se především na podporu jejich vzdělávání a na jejich pracovní zařazení. Založena byla v roce 2004 a sídlo má v Praze. Mezi hlavní činnosti patří organizování kurzů českého jazyka, poskytování poradenství pedagogům a školám, ale také se obecně snaží utvářet vizi vzdělávacího systému.

10.11 Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v České republice

Konsorcium nevládních organizací se podílí na tvorbě migrační politiky a vykonává osvětovou činnost směrem k veřejnosti. Založeno bylo v roce 2003 a sídlo má v Praze. Mezi hlavní činnosti patří podpora výměny informací mezi neziskovými organizacemi (zastřešuje až 20 nevládních organizací) a dalšími institucemi (včetně institucí veřejné správy). Dále pořádá workshopy, různá setkání apod. Snaží se také medializovat případy migrantů za účelem zlepšení jejich životní a pracovní situace.

10.12 Amnesty International (AI)

Amnesty International je mezinárodní organizace založená v roce 1961 a v České republice působí od roku 1991. Sídli v Praze a obecně se zaměřuje na monitorování porušování lidských práv ve světě, provádí kampaně proti porušování lidských práv a snaží se vyvíjet tlak na orgány státní správy.

10.13 International Organization for Migration (IOM)

IOM byla založena v roce 1951 a v České republice působí od roku 1991. V roce 2018 působila IOM ve 169 zemích světa a obecně se zaměřuje na studium migrace, snaží se napomáhat k integraci cizinců a pomáhá s humánní a řízenou migrací. Zároveň se snaží bojovat proti nelegální migraci.

10.14 Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR)

UNHCR je mezinárodní organizace snažící se pomáhat uprchlíkům. V současnosti se zaměřuje na humanitární pomoc v krizových zemích, čímž proti migraci vystupuje i preventivně. UNHCR byl založen v roce 1950 a pomáhá více než 50 miliónům uprchlíků. V roce 2003 UNHCR pracoval ve 115 zemích světa.

Kontrolní otázky

- 1) Jaké máme v České republice organizace pracující s migranty?
- 2) V čem je odlišný přístup pomoci migrantům/menšinám/uprchlíkům v České republice a ve světě?
- 3) Dá se říct, že obecně mají některé organizace za účel zabraňovat migraci?

Souhrn

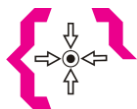
Studentům byly představené základní organizace pracující s migranty/menšinami v České republice i ve světě. Obecně mají organizace dobrý úmysl a snaží se o hlubší integraci cizinců, čímž napomáhají minimalizaci pnutí mezi majoritou a menšinami. Dnes jsou tyto i další organizace terčem nenávisti, ale ta pramení spíše z nedostatečného pochopení jejich činností.

Literatura

GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999.

11 Teoretické přístupy ke studiu etnicity

Cíle

Tato kapitola se bude věnovat jednotlivým přístupům ke studiu etnicity a etnických vztahů. Jedná se o představení základních pojetí a je nutné upozornit, že se jedná pouze o přístupy. Představený tak bude jak poměrně rigidní přístup (primordialismus), tak o dynamický přístup (situační pojetí etnicity).

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

• Esencialistické pojetí	• Perenialistické pojetí	• Nepotismus
• Primordiální pojetí	• Symbolická etnicita	• Transakcionalismus
• Situační pojetí	• Etnos	• Etnonacionalismus
• Instrumentální pojetí	• Sociobiologie	

11.1 Přístupy ke studiu etnicity

Základní přístupy k etnicitě máme celkem čtyři – *esencialistické (primordiální) pojetí, konstruktivistické pojetí, situační pojetí a instrumentální pojetí*. Pokud bychom si uvedli jednotlivé přístupy chronologicky, pak esencialistické pojetí je nejstarší a zdůrazňuje objektivní etnické znaky (jako je sdílená hmotná kultura) a „vrozený“ původ, zatímco situační pojetí již dává důraz na subjektivitu a je tedy modernějším přístupem. Z toho vychází i definice etnicity, protože esencialistický přístup k etnicitě je rigidní, stabilní a vnímá etnicitu jako přirozenou a neměnnou, zatímco situační přístup vnímá etnicitu jako vysoce dynamickou, proměnlivou (v sociálních interakcích) a nestabilní. Další možná pojetí by byla *perenialistická* pojetí nebo *symbolická* etnicita, ale těmito pojetími se v této kapitole zabývat nebudeme.

a) Esencialistické (primordiální) pojetí

Esencialistické (primordiální) pojetí bylo dříve uplatňováno i v západní Evropě, ale poté bylo zavrženo jako nevědecké. Za esencialistické (primordiální) pojetí lze však považovat i teze sovětského badatele a etnografa *Juliana Bromleje* (1921-1990) v knize *Etnos a Etnografie* (1980 ve slovenském vydání)). Julián Bromlej uvádí, že národ a národnost se skládá ze společného spojení jazyka, teritoria a kultury a důležitým determinantem přináležitosti je původ daného jedince. Pokud tak jedinec pochází z určitého teritoria, pak k němu také přísluší. Problematické však je, že se jedná o

rigidní pojetí – jedinec s českým původem nemůže změnit své české předky a podle teorie etnosu by měl přináležet k českému národu díky svým předkům. Tento přístup byl zavržen jako nevěrohodný, nevědecký, jako spíše „lidové“ než „vědecké“ porozumění etnickým vazbám a spíše jako kategorie praxe než analýzy.

Představme si např. jedince narozeného v Moskvě turkmenským rodičům. Tento jedinec v Moskvě vyrostl, mluví rusky, může i zapomenout rodný jazyk a může se stavět i negativně ke kultuře a tradicím svých rodičů a předků, ale podle teorie etnosu bude Turkmenem a přísluší k turkmenskému národu díky svému původu. Toto určení je tedy vnější charakteristikou, je nezávislé na vlastní vůli jedince, je objektivizující a má dokonce biologické parametry (pokrevní, zděděná biologická návaznost na předky).

Jiným zástupcem primordialismu může přístup *Pierre van den Berghe* (1933-2019) a jeho přístup v knize *The Ethnic Phenomenon* (1981), kde zkoumá etnicitu z hlediska sociobiologie. V jeho podání působí na jedince genetické faktory, které utváří skupinovou soudružnost. Příkladem může být nepotismus, neboli situace, kdy jsou pracovní místa obsazována příbuznými, přestože jiní jedinci mohou být kvalitnějšími kandidáty. V podání van den Berghe vytváří blízká příbuznost pojítko důvěry a ta zase maximalizuje zisk celého „rodu.“ Van den Berghe tak v podstatě tvrdí, že nepotismus je biologicky daný sociální mechanismus reprodukováný díky pocíťované blízkosti a důvěře, což je také pojítko pro etnickou identitu.

Největším problémem těchto esencialistických (primordialistických) tezí zůstává, že etnicita je určena příliš neproblematicky a není v podstatě zkoumáno, jak se utváří nebo determinuje. Autoři se nezabývají tím, jak etnicita vzniká, jak působí a jak se transformuje. V jejich podání je tak objektivní, neměnná, stabilní a také biologizující.

b) Konstruktivistické pojetí

Konstruktivistické pojetí vzešlo z kritiky esencialismu (primordialismu), ale za prvního konstruktivistu lze označit už *Maxe Webera* (1864-1920) a jeho přístup v knize *Economy and Society* (1922, 1978). Etnicita je ve Weberově přístupu projevem kolektivního jednání a skupinové identifikace. Max Weber sice stejně jako mnozí primordialisté zdůrazňuje skupinovost, ale zároveň uvádí *víru* ve smyslu identifikace se společným původem, kulturou a dějinami a tato víra je tak spojena se subjektivitismem. Jedná se tak o přístup, kdy etnicita není samozřejmým faktorem, ale utváří se díky identifikaci.

V případě Maxe Webera tak můžeme použít jednoduchý příklad - Němci mají víru ve společné dějiny a to z nich dělá Němce. Nejsou to však dějiny samotné, které z nich dělají Němce, ale pouze víra ve společné dějiny. Důležité je tak vlastní přesvědčení a etnicita přestává být objektivním faktorem.

Co se týče současnějších konstruktivistických teorií, tak můžeme uvést přístup *Benedicta Andersona* (1936-2015) nebo *Ernesta Gellnera* (1925-1995). Benedict Anderson ve své knize *Představy společenství* (2008) rozvádí teze o původu a šíření nacionalismu. Nejdříve zde musíme uvést, že každá komunita, tedy i etnická a národnostní skupina, je určitým způsobem pouze „myšlená,“ ale zároveň se v ní vytváří důvěra. K rozšíření této důvěry existují tiskoviny, které vytváří masovou komunikaci a umožňují sdílet problémy i radosti a samozřejmě identitu. Existuje tak díky nim pocíť společně sdílených „národních/etnických“ událostí a aspektů. Tím se utváří soudružnost etnické nebo národnostní skupiny a v Andersonově podání i celého národa.

Za příklad si můžeme vybrat Národní listy z roku 1868, ve kterých si lidé mohli díky tiskovinám uvědomovat společné problémy v podobě nedostatku půdy. Tato situace byla poté vnímána jako celonárodní problém. Je zde tedy určitý aspekt, který pomáhá

utvářet vnímání etnické nebo národnostní skupiny (a tento *konstruovaný* element chybí v primordialistických stanoviskách).

Ernest Gellner naproti tomu ve své knize *Nacionalismus* (2001) uvádí přechod od agrární k průmyslové společnosti a s tím je spojený i rozvoj byrokratizace, šíření průmyslových vymožeností i vznik písma, díky čemuž vzniká vysoká kultura. Tato vysoká kultura je sjednocující a formální a Ernest Gellner tak uvažuje, že právě díky průmyslovému období a možnostem vysoké kultury se zrodil moderní nacionalismus.

Málokdo si dnes uvědomuje, že také české národní obrození znamenalo vytvoření vysoké kultury (díky aktivitě obrozenců) a rozšíření této kultury do všech vrstev společnosti. V tomto konstruktivistickém pojetí se etnicita stává kategorií analýzy a nějakým způsobem je zkoumané její utváření (vědecko-analytický model).

c) Situační pojetí etnicity

Situační pojetí etnicity přináší opět inovativní pohled na studium etnických vztahů. Situační pojetí lze pojmut také jako interakční, subjektivistické nebo transakcionalistické. Již jsme uváděli *Fredrika Bartha* (1928-2016) a jeho přístup zaznamenaný v knize *Ethnic Groups and Boundaries* (1969), a tak se zaměříme spíše na *Thomase Hyllanda Eriksena* (1962) a na jeho přístup z knihy *Etnicita a nacionalismus* (2012). V Eriksenově podání je důležitá vztahovost etnicity – záleží na momentální situaci, na sociálním prostředí a na identifikaci jedince v okamžiku sociální interakce.

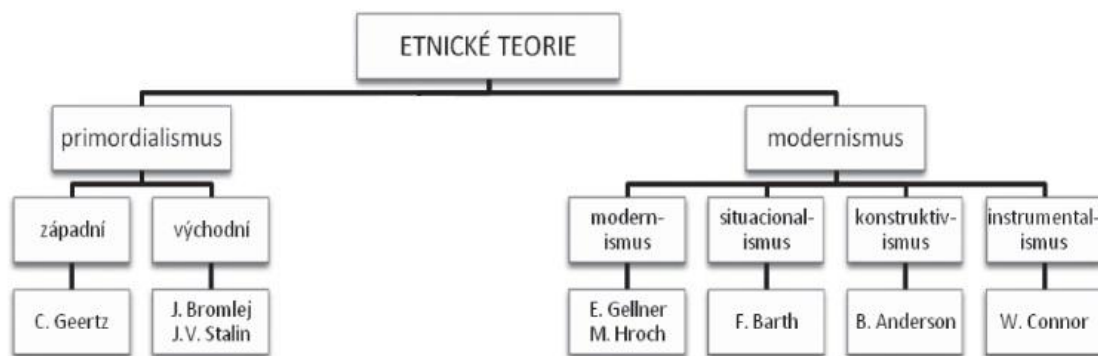
Představte si, že stojíte uprostřed města v Madagaskaru a mluvíte s místním obyvatelem. Až v momentě rozmluvy si uvědomíte svoji jinakost, protože se s místním obyvatelem nedomluvíte kvůli odlišnému jazyku. Právě zde je patrná diferencující funkce etnicity. V situačním přístupu se tak dává důraz na vztahovost v konkrétní situaci.

a) Instrumentální pojetí etnicity

Instrumentální pojetí rozumí „použití“ etnicity jako politického nebo mocenského prostředku pro manipulaci a mobilizaci obyvatel. O tomto bodě psal *Rogers Brubaker* (1956) ve své knize *Ethnicity without Groups* (2006). Etnicita tak slouží jako strategický prostředek k dosažení určitých politických (ale i jiných) cílů a za příklad si můžeme uvést nacionální nebo populistické evropské politické strany, které v případě muslimské migrace uvádí náboženství jako základní identifikační prvek každého muslima. Islám, jeho hodnoty a normy budou muslimům přisuzovány jako primární pro jejich vnímání světa, přestože s tím sami muslimové souhlasit a nemusí se s těmito tezemi identifikovat. V tomto pojetí ovšem nezáleží na tom, že se s tím muslimové neidentifikují, protože jde o voliče z řad majority.

Dalším příkladem může být *Walker Connor* (1926-2017) se svým přístupem uvedeným v knize *Ethnonationalism: The Quest for Understanding* (1994). Zde autor uvádí tzv. etnický původ nacionalismu (etnonacionalismus) a poukazuje na tezi, že etnická stránka konfliktu je důvodem pro politickou mobilizaci. Jako příklad si lze uvést Severní Irsko, které je původně sice nábožensky rozdělené, ale lidé se hlásí buď k Anglii, anebo k Irsku.

Jednotlivé přístupy podle dělení *Adama Horálka* (1983). O některých z nich nebyla v této kapitole zmínka, přesto se obecně užívají při studiu etnicity:

Pozn.: Klasifikace etnických teorií dle Bentleyho (1987), Hutchinsona (1994), Smithe (1996), Hoddieho (1998) a Fishmana (2003). Upraveno a rozšířeno autorem (Adam Horálek).

Zdroj: Horálek, Adam (2012). Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticky-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivit etnicity. In Český lid 99 (1): 23-43.

Kontrolní otázky

- 1) Jaký je zásadní rozdíl mezi primordialismem a konstruktismem?
- 2) Jak se vyvíjelo studium etnicity?
- 3) Jak dnešní politika využívá etnickou problematiku?

Souhrn

V této kapitole byly uvedené základní přístupy ke studiu etnicity. První přístup je svou povahou nejrigidnější a vědeckou obcí zavržený. Druhý, třetí a čtvrtý přístup se dnes stále používá. Pokud bychom sledovali chronologickou linii, tak esencialismus (primordialismus) je starší, zatímco konstruktivismus, situacionalismus a instrumentalismus je novější.

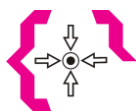

Literatura

ANDERSON, B. *Představy společnosti*. Překlad: Petr Fantys. Praha: Karolinum, 2008.
 BARTH, F. (ed.). *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown and Company, 1969.
 BERGHE, VAN DEN P. L. *The Ethnic Phenomenon*. New York: Elsevier, 1981.
 BROMLEJ, J. *Etnos a etnografia*. Překlad: Adam Pranda. Bratislava: Veda, 1980.
 BRUBAKER, R. *Ethnicity Without Groups*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.
 CONNOR, W. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

- ERIKSEN, T., H. *Etnicita a nacionalismus*. Překlad: Marek Jakoubek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012.
- FENTON, S. *Ethnicity: Racism, Class, Culture*. Boston: Rowman & Littlefield Publishing, Inc., 1999.
- GELLNER, E. *Nacionalismus*. Překlad: Petr Skalník, Hana Novotná. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
- GUIBERNAU, M.; REX, J. (ed.). *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge: Polity Press, 1997
- HORÁLEK, A. *Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticky-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivit etnicity*. In Český lid 99 (1): 23-43, 2012.
- HIRT, T.; JAKOUBEK, M. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: Antropologické perspektivy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005.
- JAKOUBEK, M. (ed.). *Teorie etnicity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016.
- JENKINS, R. *Rethinking Ethnicity*. London, Thousand Oaks, New Delphi, Singapore: Sage Publication Ltd., 1997.
- ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: SLON, 2009.
- WEBER, M. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press, 1978.

12 Globalizace, etnicita, tribalizace

Cíle

Tato kapitola se věnuje vztahu globalizace a etnicity. Nejprve budou uvedené tři základní přístupy ke studiu globalizace a následně bude vždy uvedeno, jak mohou být tyto přístupy spojitelné s etnicitou. Všechny přístupy se budou opírat o kritiku metodologického nacionalismu. Na závěr bude uveden přístup transnacionalismu.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k zapamatování

- Metodologický nacionalismus
- Globalizace
- Fundamentalismus
- Glokalizace
- Kreolizace
- Transnacionalismus
- Hnutí négritude
- Neotribalismus
- Tradicionalismus

12.1 Metodologický nacionalismus a globalizovaný svět

Přístupy *globalizace*, ale také *glokalizace* a *transnacionalizace* se opírají o kritiku *metodologického nacionalismu*. Přístup metodologického nacionalismu uvádí, že v rámci teritoria státu existuje unifikovaná společnost s jednotnými zvyky, kulturou, normami, hodnotami a tradicemi. Jedná se tedy o „klasický“ předpoklad „balení“ společnosti a státu a globalizace tuto jednotu svou podstatou narušuje.

V současném světě totiž nelze pojímat společnost a stát jako stabilní a autonomní jednotku, protože existují globalizované prvky proudění, které tuto autonomii narušují. Nelze tak porozumět lokalitě, pokud ji vnímáme jako ohraničené teritorium. Naopak je do ní nutné začlenit i globální vlivy.

Globalizovaný svět však není zcela novým fenoménem. Již od dávnověku figurovalo translokální proudění idejí, produktů i lidí a docházelo k propojování světa, rozšiřování obchodních stezek i šíření komunikace (např. knihtisk) a to i vlivem kolonizace, šířením technologií, internetu, nárůstem migrace nebo turismu. I díky všem těmto prvkům lze vysledovat vzájemnou propojenost jednotlivých skupin, individualit a lokalit.

Globalizace je tedy proces prohlubující ekonomickou, kulturní, společenskou a politickou provázanost světa a proces rozšiřující a urychlující mobilitu jedinců, zboží, idejí, peněz a kultury navzdory značným vzdálenostem. Zároveň však s sebou přináší i rizika, kdy např. ekonomická krize z roku 2008 započala v New Yorku a ve výsledku znamenala i propouštění zaměstnanců v Paříži. Celkově můžeme uvést tři základní teoretické přístupy ke globalizaci – a) postupné „stlačování“ světa, kdy se svět stává homogenním, b) prolínání kultur a vytváření hybridních kulturních forem a c) odpor proti globalizovaným formám proudění.

a) Svět se stává homogenním

Jedná se o přístup, který uvádí, že dochází k propojování světa, jeho vzájemné provázanosti a závislosti. Zatímco dříve lokalita údajně fungovala jako autonomní oblast, dnes funguje pouze v rámci globalizovaného proudění a je ovlivněná migrací, ekonomickou závislostí a širší propojeností. Podle tohoto přístupu se tak svět *stlačuje a smršťuje* vzájemnými kontakty (např. pomocí letadel apod.).

Jako příklad si lze uvést chápání pravidel kriketu – podle tohoto přístupu se chápou stejně na Filipínách i na Jamajce, protože se jedná o celosvětově rozšířená unifikovaná pravidla pro sportovní hru. V tomto přístupu je bagatelizován význam lokality (což je metodologicky problematické), ale zároveň se posiluje povědomí o globálním proudění osob, zboží, idejí, peněz, kultury apod.

b) Prolínání kultur a vytváření hybridních forem kultur

V tomto přístupu se jedná o situace, kdy sice existuje dominantní vliv, např. ze „západu“, ale v případě „setkání“ tohoto vlivu s lokální kulturou je daný prvek *transformován*. Pokud bychom se vrátili ke kriketu, pak by v tomto přístupu byla pravidla sice aplikována na danou lokalitu, ale daná lokalita by je chápala specificky skrze prizma vlastní perspektivy. Možná by na Filipínách chápali míček jako důležitější, protože se Filipíncům zdá hodnotnější rychlost a pohyb kulatého předmětu, a na Jamajce by považovali za důležitější pátku, protože je pro ně hodnotnější silný úder uvádějící míček do pohybu. Pojmově se tak může jednat o *glokalizované* (Roland Robertson (1938)) nebo *kreolizované* formy (Ulf Hannerz (1942)), tedy o kongruenci vzájemného působení globálního a lokálního (např. v případě kreolizace by se jednalo o to, že existuje kontakt mezi globálním a lokálním prvkem, dojde k jejich prolnutí a vznikají nové kulturní formy dané míšením dominantní a lokální kultury). Kreolizovaná identita také může být např. hnutí négritude, protože toto hnutí bylo rozvíjeno intelektuály v Paříži z řad potomků Afričanů, ale sami nikdy nebyli v Africe a přesto velebili africkou kulturu, aniž by jejich perspektiva byla původní (byli totiž ovlivněni svou zakotveností v Paříži). Nejedná se tak o homogenizaci světa, jako v případě prvního přístupu, ale o *transformaci nebo o vzájemné působení lokálního a globálního*.

c) Odpor vůči globalizovaným formám proudění

Odpor vůči globalizovaným formám je zcela zřejmý. Jedná se o *nepřijetí* globálního prvku. Na příklad ve Francii se rozvinul *neotribalismus* (tribalismus = kmenové uspořádání společnosti), kde šlo o ustanovení menších a hospodářsky rovnostářských společností, což byla reakce na rozvíjející kapitalismus a systém globální moci. Může ale vznikat i tzv. *tradicionalismus*, kdy se např. Skotové začínají silněji identifikovat s vlastním národem kvůli negativnímu vnímání globalizace. Vyostřená (až násilná) forma odporu pak může být *fundamentalismus*. Celkově tak globalizace představuje v tomto přístupu ohrožení a je vnímána jako příčina eroze kultury a identity, která ohrožuje komunitu. Odpor vůči globalizaci pak přispívá k identifikaci s lokální partikularitou a l uvědomování si rozdílů mezi „my a oni.“

12.2 Transnacionalismus

Transnacionalismus obecně znamená přeshraniční ekonomické, politické i sociální vztahy přesahující minimálně hranice dvou států. Jedná se o situace, kdy globální prvky

(zrychlující se doprava, rychlé finanční transakce, levné telefonické a bezdrátové telefonické spojení) umožňují přeshraniční vztahy. Například turečtí migranti v Německu mohou být v přeshraničním styku se svými příbuznými v Turecku díky Skypu nebo Viberu a poté jim poslat peníze skrze bankovní systém. Toto jsou typické prvky transnacionalismu.

Kontrolní otázky

- 1) Jaké je spojení mezi metodologickým nacionalismem a globalizací?
- 2) Vezměte si příklad Coca-coly a zasad'te ho do všech tří jmenovaných přístupů ke globalizaci.

Souhrn

Tato kapitola se věnovala globalizovaným formám proudění a reakcemi na globalizaci. Jedná se o tři možné reakce na globalizaci – o homogenizaci světa, o prolínání kultur (jejich kreolizaci nebo hybridizaci), anebo o odpor vůči globalizaci. Jako poslední přístup byl uveden transnacionalismus (jedná se o přístup nezbytně spojený s globalizací).

Literatura

- APPADURAI, A. *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
- COHEN, R. – VERTOVEC, S. *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Practice and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- ERIKSEN, T., H. *Etnicita a nacionalismus*. Překlad: Marek Jakoubek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012.
- FENTON, S. *Ethnicity: Racism, Class, Culture*. Boston: Rowman & Littlefield Publishing, Inc., 1999.
- HANNERZ, U. *Transnational Connections*. London and New York: Routledge, 1996.
- ROBERTSON, R. *Globalisation of Glocalisation? The Journal of International Communication* 1 (1): 33-52, 1994.
- VERTOVEC, S. *Transnationalism*. New York: Routledge, 2009.

Název: Problematika etnických a národnostních menšin v ČR a v EU

Autor: Mgr. Luděk Jirka, Ph.D.

Vydalo nakladatelství Univerzity Hradec Králové, Gaudeamus jako svou 1772. publikaci.

Vydání: první

Do elektronické podoby převedeno v roce 2021

ISBN 978-80-7435-838-8 (online; pdf)

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0
CC-BY-SA 4.0 – Uveďte původ – Zachovejte licenci
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>